

Hamsuns forhold til embetsmenn

Masteroppgave i nordisk litteratur

Høst 2009

Universitetet i Tromsø

Institutt for kultur og litteratur

Fakultetet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Skrevet av

Torunn Elisabeth Söderberg

Veiledet av

Nils Magne Knutsen

Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg Hamsuns syn på embetsmenn. I mange av Knut Hamsuns bøker finner vi et svært aggressivt syn på embetsstanden, og da særlig sørnorske embetsmenn.

Oppgaven undersøker hva denne aggressiviteten skyldes, og hvordan forfatteren portretterer enkelte av gruppens representanter. Med bakgrunn i det som kommer til uttrykk i bøkene, viser oppgaven at Hamsuns embetsmannstyper preges av en kalkulerende tilskueholdning i livet, og av en overdreven selvbevissthet, noe som kunne føre til en manglende selvinnsikt, som i sin tur, ofte førte til en overlegen væremåte. Vi ser også hvordan maktbalansen preger enkelte embetsmenn i hans forfatterskap.

Oppgaven tar også for seg hvordan Hamsun tok et oppgjør med de negative mytene om Nord- Norge. For mange embetsmenn (spesielt de som kom sørfra), var landsdelen en provins som på mange måter var svært forskjellig fra det mange var vant med. Det er snakk om to vidt forskjellige kulturer, og ofte ble livet der sammenliknet med det som var hjemme.

Vi ser også hvordan Hamsun går til felts mot den nye tid som Norge var på vei inn i, og hvordan han svinger piskan over alt som representerer eller lar seg underlegge denne. Vi ser hvordan all forandring hos Hamsun er ensbetydende med fortapelse, spesielt på det sosiale området.

Etter hvert som utviklingen skred fram, var det mange bondesønner som ønsket mer boklig utdanning. Hamsun så ikke på en slik utvikling med blide øyne. Hamsuns kritikk av skolen og den boklige lærdommen, er i forfatterens verden en medvirkende årsak til at ungdommen fjerner seg fra naturen, det som ifølge Hamsun var det opprinnelige, det ekte liv.

Forord

Det var en ren tilfeldighet som gjorde at jeg begynte å interessere meg for Hamsuns forfatterskap. Men da jeg først hadde skrittet inn i hans dikterverden, ble jeg fascinert. Førsteamanuensis Nils Magne Knutsen ved universitetet i Tromsø gav meg ideen til å skrive denne oppgaven, og gjorde det fristende for meg å se nærmere på en side ved Knut Hamsuns forfatterskap som sjelden er blitt belyst, nemlig hans aggressivitet overfor mange embetsmenn. Det bød imidlertid på vanskeligheter at undervisning i skolen og sykdom i perioder ga meg lite tid og overskudd til selvstendige litteraturstudier.

Min takk går til i første rekke til Nils Magne Knutsen som ga meg verdifull tilbakemelding på forskjellige stadier av utarbeidelsen, samt verdifull støtte og nødvendig korrektiv underveis.

Drammen , 2009

Torunn Elisabeth Söderberg

Innhold

Sammendrag.....	s. 2
Forord.....	s. 3
Innhold.....	s.4
Innledning.....	s. 5
Problemstilling og metode.....	s. 6
Disposisjon for oppgaven og kildebruk.....	s. 7

Del 1

1. Embetsmennene—en kort historisk bakgrunn.....	s. 9
1.2 Hamsuns nordlandspatriotisme.....	s.10
1.3 En ny tid.....	s.15

Del 2

2. Embetsstanden i Hamsuns forfatterskap, Særlig romanene <i>Børn av tiden</i> og <i>Segelfoss by</i>.....	s. 19
Antiintellektualisme.....	s. 43
2.1 Naturen og det naturlige.....	s. 43
2.2 Det glider litt nedad med os.....	s. 48
2.3 Skepsis til skole.....	s. 50
2.4 Fortellerstemmen i Hamsuns romaner.....	s.56
2.5 Fortellingen om Knut Hamsun -en kort biografi.....	s. 58
2.6 Avslutning.....	s.72
Kilder.....	s. 79

Innledning

Muus hete manden, og når man så ham holdt man straks denne utrolighet for mulig. En liten rar doktor, vistnok lærd i medicin og sikkert gulblek nok til dårlig mave, et forlæst ansig med stor næse, store deformerte ører og fattig skjægvækst (*Børn av tiden*, s.124).

Slik beskriver Hamsun en av mange embetsmenn i sitt forfatterskap, og dette er ett av mange svært negative portretter vi får av denne doktoren. Sitatet kan ses i sammenheng med beskrivelsen av andre embetsmenn i forfatterskapet, og står i skarp kontrast til han øvrige menneskeskildringer som er mer balanserte, og som Hamsun i følge Øystein Rottem, ”drev propaganda for i sine litterære foredrag” (*Hamsun i Tromsø III*, 2003 s. 242). Det var denne karakteristikken av embetsmannsgruppen som fanget min oppmerksomhet. Hva er dette for noe? Mitt mål med oppgaven er å undersøke grunnen til at Hamsun hadde denne holdningen til akademikere.

Hamsuns samfunnsengasjement lyser igjennom hans skjønnlitterære produksjon, så også i *Børn av tiden* (1913) og *Segelfoss by* (1915) som jeg har lagt hovedvekten på. Disse to bøkene skiller seg ut fra hans øvrige forfatterskap med en utrolig kraftig skyts mot embetsstanden. Bøkene tar også mål av seg å behandle ”den historiske endring, den nye tids inntog på et lite sted i Nord-Norge, og spenner over et tidsrom far 1870 til rundt 1900” (Baumgartner, 1997, *Den modernistiske Hamsun*, s. 112).

Problemstilling og metode

I denne oppgaven ser jeg på hva disse ekstremt negative personportrettene vi får av de fleste embetsmenn i Hamsuns forfatterskap skyldes. Når jeg sier de fleste embetsmenn, er det fordi Hamsun ikke var entydig negativ til gruppen. Han ga også enkelte et mer variert og nyansert bilde, men det jeg vil forsøke å forklare i denne oppgaven, er de ekstremt *negative* menneskeskildringene. Min hypotese er at når aggressiviteten blir så sterk og så langvarig, så må det være fordi embetsmennene representerer noe som ikke bare provoserer Hamsun, men som kanskje også både truer og utfordrer ham. Hovedproblemstillingen har også i seg tre sideordnede spørsmål: Finns det en rimelig grunn til å tro at han skriver en slags ”øyenvitneberetning”? Er de typiske? Er det slik at utdanning hos Hamsun er ensbetydende med fortapelse, spesielt på det sosiale området? Det jeg vil ha frem, er at det som står i tekstene kan være Hamsuns tolkning av egen erfaring, som igjen selv gir rom for fortolkning.

Mitt metodiske grunnlag vil være historisk- biografisk. Jeg vil altså se tekstene i lys av biografien, og begrunner metodevalget ut fra at det kan være samsvar mellom forfatterpersonen og tekstene hans slik at livserfaringen kommer til uttrykk i bøkene. Kan det altså være slik jeg antydte ovenfor, at hans negative holdning springer ut av eget liv, miljø og tidspunkt, en kobling i livet som kan være relevant og som kan være med på å kaste lys over hans mange sverdugg? Dette vil jeg ta for meg på side 40- 41.

Skjønnlitteraturen gir en annen innfallsvinkel til fortida enn historieskriving, men det er kjent at Hamsun svarte på tiltale fra de mange negative ytringene om Nord-Norge og nordlendingen både i avisinnlegg og foredrag. Jeg tenker i den forbindelse på mange av hans artikler som er publisert i *Artikler*, utgitt av Gyldendal Forlag 1939, og særlig

Segelfossbøkene, hvor han bl.a. går til felts mot seiglive og negative fordommer om landsdelen.

Vi kan være skeptiske til denne metoden, til muligheten for å komme fram til en mulig forfatterhensikt og til muligheten for noen gang å kunne si med sikkerhet at det er forfatteren selv som taler i sitt verk, men Hamsuns liv ble sentralt i hans forfatterskap. Forfatterskapet vokste fram i følge hans sønn Tore Hamsun, på de mange opplevelser og erfaringer livet ga ham.

Disposisjon for oppgaven og kildebruk

Oppgaven vil falle i to deler, og gjennomgangen ordnes slik: 1. Siden embetsmennenes status har endret seg sterkt siden Hamsuns dager, vil jeg begynne oppgaven med en kort historisk bakgrunn over embetsmennenes posisjon i Norge i forrige århundre, og da spesielt Nord-Norge. Så følger Hamsuns landsdelspatriotisme. Jeg tar dette med fordi mange embetsmennene tilhørte en ”overklasse” som hadde kommet nordover, men som var full av fordommer mot livet der. Enkelte av dem var oppdratt til å se ned på denne delen av Norge, og til å lengte sørover, skriver Nils M. Knutsen i sin bok *Knut Hamsun og Nordland* (2006, s.112). Jeg går videre med å beskrive helt kort den utvikling landet var inne i, for å vise hva Hamsun mente den ville føre med seg. I del 2 tar jeg for meg noen av embetsmennene i hans forfatterskap, både de som er skildret negativt og de som får en litt mer nyansert personkarakteristikk, for å vise at hans syn ikke var entydig negativt hva denne gruppen angår. Jeg presenterer dem i tur og orden, for deretter ved en analyse av karakterene, forsøke å forklare det jeg mener er de ekstremt negative menneskeskildringene. Jeg vil også ta for meg antiintellektualisme med temaene naturdyrkelse, de unge og skepsis til skole, som med på å forklare Hamsuns syn. Hans opprør mot alt som fjernet mennesket fra jorden og det

”egentlige” arbeid. Den usunne lærdom som skolen representerte, er temaer som kommer sterkt fram i forfatterskapet og har relevans for min problemstilling. For å tydeliggjøre dette, trekker jeg også inn noen klare ideologiske holdninger i forfatterskapet. Så litt om fortellerstemmen i romanene, fordi den allvitende forteller preges av forfatterens holdninger, og er slik sett subjektiv. Deretter følger en kort biografi, for også der å kunne peke på elementer som er med på å forklare denne intense og langvarige sjikanen av embetsmenn. For som Rottem skriver i *Har vi ham nå? Refleksjoner i forkant av en ny Hamsunbiografi*: ”Viten om forfatterens liv kan nemlig kaste lys over teksten” (*Hamsun i Tromsø II*, 1999, s.16). Studien går på denne måten fra forfatter til verket, og fra verk til verk.

Mine faktaopplysninger er i hovedsak basert på Robert Fergusons Hamsunbiografi (*Gåten Knut Hamsun*, 1987), og et utvalg bøker som er skrevet om ham, samt Hamsuns egne tekster. Jeg veksler altså mellom biografi og et mer konsentrert innsyn i enkeltverker, for å forsøke å skape en tydelig profilering av de synspunktene jeg ønsker å få fram.

Da jeg forsøkte å finne egnede bøker hvor kritikken av embetsstanden er særlig krass, falt valget som nevnt ovenfor bl.a. på Segelfossbøkene, fordi det er her vi finner de skarpeste utfallet mot gruppen i hele forfatterskapet. Romanene skildrer oppsvinget et lite samfunn i Nord- Norge som følge av teknisk utvikling, sosiale forandringer og en ny økonomisk ordning. Her står ikke bare enkeltmennesket i fokus, men en hel bygd der gruppetilhørighet er et viktig stikkord.

Del 1

1. Embetsmenn— en kort historisk bakgrunn

”Norges politiske historie i det forrige århundre beskrives gjerne ved to hovedgrupperinger, embetsstanden og bøndene” (G. Hernes, 1983, *Det moderne Norge*, s. 125). Embetsstanden var tallmessig liten, og deres og bøndenes hverdag var svært ulike. Embetsmennene utgjorde en *stand*, ”forenet av avstamning og inngifte, med særlige rettigheter, med egen og vel utviklet bevissthet om egen stilling og verdighet” (s.125).

I det gamle eneveldets tid hadde embetsmennene hatt stor makt og anseelse. Men også i tiden etter atskillelsen fra Danmark er det embetsmennene som styrer i det selvstendige Norge, som de hadde gjort tidligere. Etter 1814 vokser embetsstandens makt gjennom deltakelse i Stortinget, og den innflytelse de hadde i hvert sitt distrikt. Derfor hadde de en såpass høy stilling i folkets bevissthet, og de utgjorde landets første stand—en stand med følelsen av makt og ansvar (i varierende grad).

Embetsmennene hadde på mange måter en felles identitet bygget på lik utdanning, (universitet eller krigsskole) og språk, og ”(d)eres talemåte hadde mer til felles enn de selv hadde med folkets dialekter” (Mykland, 1978, *Norges historie: Bind II. To kulturer en stat 1851- 1884*, s.125). Hvordan folk snakket med hverandre og hvordan man hilste, var bestemt av sosial rang. De sto over folket og hadde stor makt og myndighet. ”Presten hadde en dominerende stilling i bygdesamfunnet. Foruten prestegjeringen drev han ofte stort

gårdsbruk på prestegården, var formann i både skole- og fattigkommisjonen. Han hadde en autoritet som vi i dag vanskelig kan forestille oss”(Mykland, 1978 s.27).

Det var skarpt klasseskille og embetsstanden (som representerte overklassen) høstet stor beundring blant allmuen. Blant enkelte oppsto det nærmest et krav om å demonstrere bondeforakt og sosial avstand til bønder og arbeidsfolk om man skulle bli holdt for noe. Folk hadde sin plass i samfunnet, og denne plassen var regulert etter økonomisk stilling. Denne stillingen ble for de fleste den samme gjennom hele livet. ”Som elite skilte de seg ut fra den store massen, og passet seg vel for å blande seg med allmuen” ved giftemål (s. 32).

Forbindelsen mellom embetsmenn bygde ikke kun på felles utdanningsbakgrunn, standsfølelse, solidaritet og likeartede oppgaver, men også på et tettmasket nettverk av slektskap og bekjentskap. Det sosiale fellesskapet bandt dem tettere sammen som gruppe, men skilte dem samtidig fra andre grupper. ”Det var særlig mange embetsmenn i Kristiania, der sentraladministrasjonen hadde sitt hovedsete. Jo lenger bort en kom fra Østlandet, desto færre ble det av dem” (s.31).

”Embetene gikk ikke i arv, men det var nesten en selvfølge at embetssønner prøvde å få seg en universitetseksamen så de kunne få et embete” (s.32). Det bør også nevnes at det kun var embetsmenn eller folk med eiendommer av en viss størrelse og verdi som hadde stemmerett. ”De flyttet ofte, båndene til ett bestemt lokalsamfunn var gjerne svakere enn de som bandt til storsamfunnet” (Mykland, 1978, s.11). ”I de fleste andre land ville de ha blitt regnet som en mellomgruppe, men her i landet utgjorde de en elite” (s. 31), og kunne på mange måter bygge videre på herskertradisjonen fra enevoldstida.

1.2. Hamsuns nordlandspatriotisme

Nord- Norge er rammen om Knut Hamsuns barne-og ungdomsår. Der mottok han sine første varige inntrykk, og det er de nordnorske handelsstedene og naturen som blir rammene rundt mye av hans diktning, det oversiktlige og kjente. ”I bøkene vever han sammen sin menneskekunnskap og sosialhistoriske innsikt”, skriver Thorheim og Grepstad i boka *Hamsun i Æventyrland* (2002, s.160). Hamsun vokste opp i dette miljøet han senere diktet om, og han skrev mange av sine romaner med historisk forankring i 18- og 1900-tallets Nord- Norge.

Thorheim og Grepstad skriver videre:

I rapportene fra embetsmennene på slutten av 1800-tallet finnes klare oppfatninger av forskjeller i folkelynne og væremåte mellom ulike sosiale grupper (.....). De mange amtmenn og sorenskrivere, leger og prester som oppholdt seg nordpå for en kortere tid, gjorde mer enn å skrive sine beretninger. De fortalte vel også gjerne om sine opplevelser til dem som ville høre, og ble derved opinionsdannere. Det som ble sagt på folkemunne, var derfor trolig vel så viktig som de skriftlige framstillingene (s.148).

Nils Magne Knutsen skriver i boken *Hamsun og Nordland*:

Gjennom flere hundre år hadde embetsmennene i sine rapporter skapt et ekstremt negativt bilde av Nord-Norge. Ikke bare var klimaet forferdelig; befolkningen var ytterst primitiv, og de var så late at prost Erik Colban i Lofoten i 1814 hevdet at dette bare kunne forklares med at nordlendingene hadde en helt annen type blod enn andre nordmenn, en tykk og seig blodtype som fikk dem til å bevege seg sakte og ”slæbe sine Been efter sig”. Grunnen til det tykke blodet, hevdet Colban, var at nordlendingene var omgitt av alt for mye sjøluft: ’Havets Taage fortykker Blod og Safter’, skriver han, og dette får visse konsekvenser Det tykke blodet gjør dem nemlig ikke bare late, men også avstumpet på alle måter. (2006, s.101).

For mange embetsmenn, spesielt de som kom sørfra, var Nord- Norge en utkant, en provins. Livet og folkelynnet der var på mange måter så annerledes enn det livet som folk som kom sørfra var vant med. Mange var ikke klar over hvilke normer de hadde å forholde seg til. For dem som kom nordover, ble livet i Nord- Norge på mange måter så annerledes enn det livet folk som kom sørfra var vant med. Det er snakk om to vidt forskjellige kulturer, og ofte blir livet i nord sammenliknet med det som var ”hjemme”.

Jeg kan nevne nok et frimodig vitnesbyrd fra en embetsmann, fyrdirektør Carl Fredrik Didrichs: ”Jeg ergret meg over den trege og dovne måte tjenerskap og leiefolk nordpå

arbeidet. Men om prestasjonene i arbeidet var beskjedne, var de desto større i matfatet.” (*Når jord og himmel møtes*. 2007, foredrag på presteforeningens rekrutteringskonferanse. Harstad 6.-7- juni). Det kan også se ut som om Henrik Ibsen delte liknende fordommer. ”I *En Folkefiende* (1882) lar han hovedpersonen, dr. Stockman uttale seg. Han har nemlig vært lege ”i en forskrekkelig avkrok” nordpå, men det var bortkastet, sier han i 4. akt, ”de stakkars forkomne skapninger” der oppe kunne klart seg godt med en dyrlege!” Som om dette ikke var nok, ble de også sett på som både utenslige og ulydige overfor øvrigheten. (Knutsen: *Knut Hamsun og Nordland*, 2006, s.105).

N.A Ytreberg skriver i boka *Det gamle Tromsø*:

Embetsmenn klaget over folks forfengelighet, og over deres hang til tobakk og brennevin. Riktignok var disse klager fra embetsmennene over allmuens overdådighet et stadig omkvede i denne tiden, men de synes her å ha vært nokså berettiget. Bøndene er også lettsindige og tankeløse, de stifter familie og får huset fullt av barn, uten tanke på økonomien. Drenger og tjenestejenter gifter sig, om de så må borge alt de skal bruke å leve av. Voksne sønner går og driver hjemme på gården hos faren, og er for stolte eller late til å ta tjeneste hos andre. I stedet for å tjene sig såpass at de kan bygge ny jord og på den måten klare sig selv, går de til faren og får sig tildelt en part av hans jord, som på denne vis blir opstykket i altfor små deler. Selv ved begravelser utvises det en overflødig flotthet, så overskuddet av det fattige bo stryker med (1936, s. 42-43).

Jeg vil ta med enda et eksempel. Den nyutdannede teologen Ole Alm, kom i 1878 nordover som forstander ved Lofoten og Vesterålens amtskole i Bø. Han ble værende i Nord-Norge resten av livet, men det tok tid før han fikk sans for de ”liksom-gudelige nordlendingene. De er menneskelig svært ødelagt, er feig og upålitelig, uselvstendig, snakker en efter munden. Tyveri og hor står aldeles ikke i deres bevissthet som synd”. Han skriver videre: ”Af fyld er her nok en hel del, men næsten ingen uorden eller slagsmål. Slagsmål i Nordland? Det er ikke så meget tak i nordlendingen at han kan sloss” (Thorheim og Grepstad, *Hamsun i Æventyrland*, 2002, s. 148). Dette bilde ble mer nyansert etter hvert, men det negative bildet av nordlendingen holdt seg levende lenge. Slike og liknende utsagn bidro sterkt til å fremstille

Nord- Norge negativt, og de idylliske bildene av landsdelen som enkelte var talsmenn for, ble slått i stykker bl.a. av distriktslegene.

Hamsun er først og fremst en stor nordlandspatriot, selv om han til tider også kan være krass i sine uttalelser om nordlendingene. I sine bøker, artikler og brev angriper han de negative mytene om folk i nord. I boka *Benoni* (1908), gir forfatteren for første gang en inngående beskrivelse av nordlendingene, og reaksjonene lot ikke vente på seg. ”Det kom en del anmeldelser som viste at Hamsuns nordlendinger virket ganske fremmedartede på journalistene i Kristiania” (Knutsen, *Knut Hamsun og Nordland*, 2006, s.107).

Nils. M. Knutsen skriver videre:

Hjalmar Christensen i Dagbladet oppfatter *Benoni* som en typisk nordlending, dvs. han er ”Manden fra Mørket og Solen, fra et Land som statsretslig, men heller ikke paa anden Maade, er en Del af Norge”.
Øvre Richter Frich i Aftenposten tar enda sterkere i og hevder at romanen forteller om ”et Folkeliv, som staar os saa fjernt i sine Forestillinger, at man synes, de maa være hentet fra en anden Menneskerace”.
Denne ”Menneskeracen” er temmelig lavstående:
De vandrer omkring med sit Trællesind og sin Trælletrods, sin Forfængelighed, sit Retshaveri og for øvrig med hele sit Slegtskab til Jordens Affald. (...). Mennesker, hos hvem Aand og Tanker ikke stiger en Alen over Jordens Overflade. De kryber omkring som Orme og lader sig kildre af Solen (s. 107).

Folk tolker det de ser, leser og opplever med varierende kunnskap. ”Hva vi ”leser ut” av steder, er betinget av det vi kaller vår psykologiske geografi”, skriver Strøsnes i boka *Hva skjer i Nord- Norge?* (2006,s. 25). Jeg er enig med Strøksnes i dette, for vi lager alle våre psykologiske atlas som strukturerer verden for oss, enten vi er bevisst på det eller ikke. ”Det psykologiske atlas er full av informasjon om steders *betydning*; de er kartene sinnet og følelsene navigerer etter” (2006, s.25).

I Kristiania så man på Nord- Norge som noe som lå langt ”der oppe” og landsdelen ble ”tatt i bruk” av folk med forskjellige kulturelle utgangspunkter. Tilreisende embetsmenn i Nord- Norge hadde vanskelig for å sette seg inn i forhold som var helt forskjellig deres eget miljø, og hadde ofte lite eller ingen kjennskap til forholdene der. Alle opplevelser er

impregnert av egne erfaringer og forestillinger. De som kom til landsdelen, var matet med egen fortid og identitet, med myter, følelser, fortellinger og overleverte oppfatninger som jeg har forsøkt å illustrere med disse eksemplene.

Bildet er likevel ikke fullt så negativt som sitatene ovenfor kan tyde på. Det fantes også ”eksempler på at enkelte embetsmenn nærmest betraktet noen av sine undersåtter som likeverdige; de hadde bare manglet mulighet til å skaffe seg utdanning. Sorenskriver Andreas Aagard i Solør og Østerdalen beskrev dem som bodde i sorenskriveriet som arbeidsomme og flittige, men fattige, og dette hindret dem i å utvikle sine interesser. Blant dem fantes folk som, ”om lejlighed til honet education var i eje, kunde de vere ligesaa beqvæmme til at fatte lærdom og undervisning som andre”(K. Sprauten, 2008, *Embetsmenn og bønders orienteringsverdi*, s.3). Jeg vil også ta med Gustav Peter Blom beskrivelser i *Bemærkninger paa en Reise i Nordlandene* i 1827. Han skriver: ”Ved Udtrykket ”Nordlændingen” forstaaer jeg her kun den simple, arbejdende Classe, eller den, der egentlig udgjør Folket; thi de mer Dannede ere overalt hinanden mer lige, og Dannelsen, som den jævner Stand og Vilkaar, saa ophæver den ogsaa for en stor Deel Individualiteten” (Knutsen, red. *Mørkets og kuldens rike* 1993, s.115). I følge Blom er nordlendingene ”mer forstandig end livlig, og ofte i Samtale røber et alminderligt Overblik, som man sjeldnere finder hos Almuesmanden, og som man let kunde troe at være Udbytte af boglig Kundskab, uden at dette er Tilfældet. Imidlertid er Skrivekonst, der gjerne er Almuens Cultur-Prøve, temmelig alminderlig i Nordlandene” (Knutsen, red. 1993, s.116).

Dette er kontraster til det som bl.a. Colban hadde hevdet noen år tidligere, men de negative holdningene var seiglivede. De gamle fordommene ovenfor landsdelen svært vanskelig å ta knekken på, selv om mange hyllet landsdelen. Mange av mytene om Nord-Norge var fast forankret i folkesjela, og ”(b)ildet av nordlendingen som helt forskjellig fra andre nordmenn og som særlig primitive, fortsatte å dukke opp” (N. M. Knutsen, *Knut*

Hamsun og Nordland, 2006, s.105). Ingenting tyder på at hyllesten til nordlendingene fikk noen stor gjennomslagskraft lenger sør i landet. Nord-Norge ble sett på som Norges *frontier*.

Som vi har sett, ble skildringene utført av lærde og skriveføre menn i kirke og samfunn, og myter om landsdelen ble skapt. De så på Nord-Norge med fremmede øyne. Mange embetsmenn tilbrakte riktignok mesteparten av sine liv der, men forsto likevel lite av folkets kultur og levemåte. Deres skrifter la en grå mystikk og svart uhygge over landsdelen. De var og ble fremmede, men at slike holdninger overhode fantes, skyltes nok både uvitenhet og fordommer som herjet blant både leg og lærd. I rapporter som ble sendt sørover finner man som eksemplene ovenfor viser, klare oppfatninger av forskjeller i folkelynne og væremåte. Det var nok mange embetsfolk som så landsdelen som en "misjonsmark".

Det sies at de som reiste nordover gjerne var eksentriske turister, vitenskapsmenn eller embetsmenn som var befordret til et embete nord i "mørket". For mange ble nok landsdelen sett på som verdens utkant, den ytterste grense av en beboelig verden. Beretninger om lange trøstesløse vintre, mørketid, at det kunne drive på med nordavind og vestavind, tåke og surt regn uker igjennom, gjorde også sitt til å skape en negativ holdning av landsdelen.

Hamsun kan nok i sine bøker kritisere nordlendingene "og irritere seg over dem og drive gjøn med dem", men først og fremst er han, som jeg skrev ovenfor, "en stor patriot som i sine bøker, i sine artikler og i sine brev angriper de negative mytene om folk i nord"(Nils M. Knutsen, 2006, s. 101). Hamsun så seg lei på slike holdninger jeg har gitt eksempler på ovenfor, og tok til motmæle. Selv om han bodde borte fra Nord- Norge mesteparten av sitt liv, bar han landsdelen i sitt hjerte. "Nordland og nordlendingene gjorde et enormt inntrykk på ham, og dette inntrykket holdt seg til han skrev sin siste setning" (Thorheim og Grepstad: *Dag og Tid*, 9.november 1995).

Det var sjelden nordlendingene selv kom til orde for å korrigere imponerte turister eller fordømmende embetsmenn. Folk flest hadde nok med å klare seg i en krevende hverdag.

1.3 En ny tid

”Knut Pedersen Hamsund vokste opp under den industrielle revolusjon, i modernitetens gjennombruddsår. Hans yrkeserfaringer i unge år satte ham i kontakt med alle lag i det norske samfunnet”, skriver Kjell Kristensen i artikkelen: *Hamsun: Geni med anlegg for det monomane* (Aftenposten 2.september 1996). Norge var altså på vei inn i industrialiseringen tidsalder. Moderniseringen av Norge var for Hamsun et angrep på en gammel og verdifull kultur. ”Han hatet ”samfundsforbedrere”, politikere, liberalere, skolemestere, ”sivilisasjonen” (Olav Storstein, artikkel i *Klassekampen* 28. april 1993, *Knut Hamsun og patriarkatet*). Chr. A. R. Christensen skriver i *Vårt folks historie VIII* :

Det er utvekstene på den nye kapitalisme og industrialisme Hamsun reagerer mot: mekanisering og vulgarisering, teknikk- og pengedyrkelse, kvasi-kultur og forflatning, politisering, kremmerånd og massedyrkelse, spekulasjon, kunstig levevis, kunstige verdier. Han hudfletter modernismen, fra interessen for å utvikle turisttrafikken til bruken av hermetikk. Han er på mange måter fortsatt den aristokratiske romantiker, men de verdier han stiller opp mot det nye, er det gamle patriarkalske samfunn, det naturlige liv i pakt med naturen, først og fremst i bondens liv (1961, s. 390).

Knut Hamsun ”svinger piskan over alle som representer eller lar seg underlegge den nye tid. (Rottem, *Hamsuns liv i bilder*, 1996, s. 165). Han var en mann som fant stor glede i å uttrykke sin irritasjon ved å skrive om den forferdelse fremskrittet medførte (Ferguson, *Gåten Knut Hamsun*, 1987, s.225).

Storkapitalen kom utenfra, enten i form av engelske kapitalister som var ute etter å investere i malmholdig berggrunn, eller personer som hadde slått seg opp i utlandet og nå var kommet for å starte virksomhet i hjemtraktene. Med disse kapitalistene fulgte store endringer: Den gamle overklassens makt omveltes og handelsstedene startet så smått å vokse til byer, hvor nye yrkesgrupper kom til. Dette så ikke Hamsun på med blide øyne. I avisartikler og bøker viste han sine fordommer og ideologimotiver. (Rottem, 1996, s.164). ”Han var imot

demokrati, industrialisering og sosialisme (...), livet i byene, (...). (H)an var for det nøysomme, naturlige liv, men også for ”naturlige herremennesker. Norge hadde et økonomisk og sosialt oppsving, men Hamsun (og ikke bare hans fiktive helter) oppfattet tiden som en pest” (Baumgartner, 1997, *Den modernistiske Hamsun*, s.108). ”Med industrien kommer det penger (...). Det er av det onde. Med penger i hendene og alskens unaturlige varer å bruke dem på, sprer forakten for de gamle livsmåtene seg (Rottem, 1996, s.165). Å se tingene i sammenheng ser ikke ut til å ha interessert Hamsun i vesentlig grad.

En direkte følge av den nye tid, var også at flere fikk anledning til å studere, noe Hamsun i følge biografien, ikke satte stor pris på. Oppkomlingene blant dem, fisker- og bondesønner som fikk utdanning og som kunne endte opp som embetsmenn, blir gjennomført motbydelige i Hamsuns verden. Disse menneskene så på seg selv som den gamle overklassens likemenn, noe som forfatteren tok sterk avstand fra. Dette kommer tydelig fram i litteraturforskningens behandling av Knut Hamsun.

Embetsmannen kom ikke alltid fra gamle og ærverdige familier, og hadde ikke det som skulle til for å bli den nye ”adel” i følge Hamsun, nemlig dannelse. Dannelse framstiller Hamsun som noe en må være født med. Det kan ikke læres. Det må være en del av arven i følge Hamsun.. De som ikke har denne arven, men prøver å tilegne seg den gjennom skolekunnskap, hører til en annen ”race” (*Børn av tiden*, s.69).

Forfatteren angriper en mentalitet i tiden. Han er imot alt som ikke er i direkte kontakt med naturen og derigjennom bonden. (Tore Hamsun, 1987, *Knut Hamsun, min far*, s.227). Hamsun motsatte seg utviklingen, fordi den drev folk bort fra jorda, og gjorde dem til ”slaver”, fremmedgjorte ovenfor seg selv; ikke til mennesker som skulle leve i pakt med naturen.

Et annet trekk ved denne tiden, var at mange av de gamle ærverdige familiene gikk i oppløsning eller døde ut. Hamsun så ikke nådig på en slik utvikling og lar ”oppnevnte” talerør

og resonnører føre ordet. Når de snakker, er det nesten som å høre fortellerens egen stemme i en direkte henvendelse til leseren:

(...) Tænkte Willatz Holmsen den Fjerde også nogensinde over hvem han selv var? Hans kamerater hadde vel nu og da mindet ham om det og sagt beskjed. Sandelig, undertiden spøkte han med at han var racens siste ætling, han kunde medgi at han var et gammelt billede som hadde sprunget rammen av sig. Men, sa han, litt pynt, litt lapseri, nogen arvede penger, en landeiendom, utgjorde dette til sammen en banal person? Ja visst erkjendte han ved godt høve at han bare var sine runde to hundrede år gammel. Og hans race? Den begyndte som tjenere og øyentjenere, den stod bak stolene, så blev den husfogder, vogtere, så fik den magt og blev opkomlinger, så fik den rikdom. Her begyndte første ledd. Fire generationer i stigende luksus og forfinelse følger—nu døde racen ut. Det var livets lov. Si os engang hva mærkelig det er i det? Skulde ikke smutthullerne åpnes og andre slippe til, andre snyltere og snyltere slippe til? (*Segelfoss by*, s. 137).

For som Øystein Rotten skriver i artikkelen *Har vi ham nå?* : "(...) (D)e trekk som vi tillegger dikterpersonligheten, kan ikke løsrives fra de andre personlighetstrekkene. De utgjør ikke summen av disse, men de løper sammen i dikterpersonligheten og forløses der"(E. Arntzen m.fl.: *Hamsun i Tromsø II*, 1999, s.16).

Hamsun likte ikke det han så rundt seg, og han tar et oppgjør med dette. Han tar et oppgjør med utdanningssystemet, industrialiseringen og det som følger med den. Det er en redsel for framtiden vi møter i forfatterskapet; en redsel for at spesielt ungdommen skal bli ryggløse teoretikere og miste sitt naturlige forhold til jorden; til bonden og det han representerer, og som etter Hamsun syn var det *virkelige* liv.

Jeg vil videre gi en beskrivelse i noen av embetsmennene i Hamsuns forfatterskap, både dem som er skildret svært negativt og dem som får en mer nyansert karakteristikk for å vise at hans syn ikke var entydig negativ.

Del 2

2. Embetsstanden i Hamsuns forfatterskap, særlig i romanene *Børn av tiden* og *Segelfoss by*

Hamsun hadde i 1909 blitt kraftig provosert av et utspill fra en biskop, en statsråd og en amtmann som hadde krevd at embetsmenn måtte få en ekstra påskjønnelse for å avtjene noen år i Nord- Norge. I artikkelen *Teologen i Æventyrland* (Morgenbladet 5/1 1910), gikk Hamsun kraftig til felts mot dette: Han skriver bl.a. ”En Bisp, en Statsraad og en Amtmand har talt. Saa nu er der talt. De tre Herrer er enige om at i Tromsø Stift kan Teologen søke Kald naar han kan gjøre sig Haap om *Paaskønnelse og Avløsning* inden rimelig Tid. Ellers ikke. Jeg synes dette er daarlig talt” (Erling Nilsen, Essay, *Norsk skrivekunst, Teologen i Æventyrland*, 1958, s. 101-102). ”Her er det patrioten Hamsun som skriver, og han harselerer grundig med de tre. Han sier:

Hva er det for Folk disse unge Teologer som er saa rædde? De er meget ofte Sønner av Præster, mange fødte i Nordland, andre har ialfald levet Aar av sin Barndom der. De reiste ”sørover” og slet sig igjennem sine tto tre stakkars Studieaar paa Smørogbrød og Dampkøkken; men da de var utlærte i Faget blev de plutselig slike Karer at de ike kunde være Præster paa saa avsides Steder som Tromsø Stift. Skønt Stillingen og Lønnen er like god og bedre. De samme to tre Studieaar paa Hybelen maa vel paa en skæbnesvanger Maate ha aapnet deres Blikk for den *store* Verden, de har Utsigt til Karl Johan og Nationalteatret og Kunstmuseet,--nu er ikke Æventyrland noget noget at by dem mer (s. 102).

Så stiller han spørsmålet om hva dette kan skyldes. Er det slik, spør han at ” de unge Teologer er blitt skræmte av sine vordende Foresatte, for eksempel av sine Biskoper, som bare betrakter sin Mission i Nordland som midlertidig og i Tide og Utide jamrer sig sørover?” (s.102). Hans negative forhold til prester, doktorer og andre med embetseksamen kommer tydelig fram i bøkene han skrev. De mange angrep av embetsstanden finner vi bl.a. i Segelfossbøkene, med skildringer av den innbilske doktor Muus, presten Lassen m.fl. Det er i disse bøkene at Hamsun er ”på sitt mest reaksjonære og sitt mest perfide – men samtidig også ustyrtelig morsom” (Rottem, 1996, s. 165).

Hamsuns romaner befolkes både av ”små” og ”store” mennesker som gir leseren et innblikk i et bakenforliggende menneskesyn. Forfatteren svinger pisken, og verst går det ut over embetsmannen, som representerte både gamle verdier og gamle maktforhold; embetsmannen som i Hamsuns forfatterskap ofte hevet seg høyt over den jevne mann. De er representanter for den kondisjonerte stand, som kjennetegnes ved sin avstand til samfunnet utenfor sitt eget miljø, som jeg nevnte ovenfor (s. 9-10).

Dr. Muus i Segelfossbøkene, er et godt eksempel på en slik intetsigende og selvhøytidelig akademiker. Han blir beskrevet slik:

En mand uten videre ævner og dertil så kjølig. Han hadde læst sine bøker og trodde på dem. Han var den mand, som ikke hilste først—godt, (...). Men det værste var næsten distriktslægens utseende, hans degenererthet, det lave hode med hårstråene lagt påtvers, nærsyntheten, de store deformerte ører. En bytting hadde vel engang forvildet sig ind i hans slægt, var blit begravet i forrige århundrede, men var atter opståt i ham (*Segelfoss by*, s. 49-50).

Dr. Muus stilles i likhet med de fleste embetsmenn i Hamsuns verden i et lite flatterende lys. Hamsun skriver videre at han er en nærsynt og ”liten rar doktor, vistnok lærd i medicin og sikkert gulblek nok til dårlig mave, et forlæst ansig med stor næse., store deformerte ører og fattig skjægvækst” (*Børn av tiden*, s. 124). Når man så ham sier fortelleren, så holdt man

straks denne utrolighet for mulig (s.124). Teksten lar oss se dr. Muus utenfra, slik at vi danner oss et bilde av ham ut i fra ytre trekk.

Vi ser hvordan dikteren prøver å samle de mange detaljer ved mannens utseende under en grunnleggende idé som uttrykker det særmerkte, ved hele hans personlighet, nemlig hans hovne opptreden. Etter et så utførlig nærbilde av mannen har Hamsun ikke behov for å skildre han mer, utenfra betraktet. Bare hans hovne opptreden blir senere tatt opp igjen som en påminnelse om den første karakteristikken. En tilleggsopplysning er at han er født i Nord-Norge, er av embetsmannsfamilie, men finner tilværelsen nordpå uholdbar:

Jeg er naturligvis født her i Nordland som alle vi embetsmansbørn, men så kom jeg længer og længer sørover og tilslut havnet vi i Østerdalen. Vi hadde Elverum og Hamar til småbyer, men vi hadde jo Kristiania til hovedstad. Og siden- det var jo De også, sakfører- var vi ikke i Kristiania i alle studieårene? Var det ikke der vi fik vor dåp. Så å si? Naturligvis hadde vi vort grundlag fra vore dannede hjem, men vor utvikling i livssyn, i politikk, teater, kunst, vitenskap- alt sammen er fra det store Kristiania. Vi er derfra (*Segelfoss by*, s. 130).

Hamsun påpeker hvordan Muus opphever seg selv med dette utsagnet og det forsterker førstegangsinntrykket av mannen. Og for ham som så mange andre embetsmenn, blir det et personlig nederlag hvis de ikke kommer sørover. De gjør alt de kan for å komme vekk fra landsdelen.

Utsnitt av selskapelige konversasjoner med pinlige og latterlige episoder hører med til de fellestrekk som er lette å få øye på under lesningen av Hamsuns romaner når det gjelder embetsmenn. Dr. Muus er ikke noe unntak i så måte. I et selskap hos Holmengraa, en mann, opprinnelig fra Segelfoss, men som i mange år har bodd i Mexico; nå en rik mann, stiger en dag ”i land fra et skip og setter Segelfoss på ende med sine eventyrlige rikdommer” (*Børn av tiden*, s. 9). ”Det er skjælden jeg dinerer så delikat som hos Dem, hr. brukseier, sa doktoren” (*Segelfoss by*, s.131). Det man legger merke til her, er den overdrevne måte doktoren snakker på. Jeg synes dette er enda et eksempel på en overtydelig nedtrækking av dr. Muus som representerer en stand som dikteren ikke er positivt innstilt ovenfor.

Muus har den største beundring for aristokratiet. Han står ikke på noen god fot med familien Willatz Holmsen på Segelfoss gods, men forsøker å innynde seg både hos godseieren og hustruen Adelheid. Hun er svært vennlig, og gjør sitt beste for å føre en samtale med ham: ”De kommer nordfra sist, hr. doktor? Fra Finmarken ja. Vi embedsmænd begynder jo der” (*Børn av tiden*, s. 125). Vi ser i dette eksempelet hvordan Hamsun formidler ikke bare hva som blir sagt, men hva som forblir usagt. Vi merker stemningen, og leseren danner seg et ganske brukbart bilde hvor Hamsun vil ut fra disse få linjene, nemlig å vise, slik jeg ser det, sitt syn på embetsstanden som oppblåste og forfengelige, og setter godseierfamilien opp som en kontrast. De er representanter for den gamle samfunnsklassen som Hamsun hadde stor sans for (Ferguson, 1987, *Gåten Knut Hamsun*, s. 246).

I min lesning blir det tydelig hvorfor doktoren ønsker å innynde seg hos Holmsen. Doktoren føler at han har mer til felles med dem enn med de andre på stedet, og søker av den grunn en tilknytning med dem, fordi han synes han mangler et kommunikativt fellesskap. Doktoren er klassebevist, og klar over sin sosiale identitet, men blir ikke særlig godt mottatt av dem han vil stå på god fot med.

Fra universitetet tror han at han har mottatt alle de gaver som et takknemlig aristokrati beundrer hos de lærde; en ”gyllen” tunge; gode manerer; selvbeherskelse og nysgjerrighet. Hamsun gir dr. Muus det motsatte, og viser således at en universitetsutdannelse ikke er noen garanti verken for gode manerer eller selvbeherskelse. Hamsun portretterer ham som et intetsigende og fjollete person, ”som soler sig i sin egen intethet” (*Børn av tiden*, s. 69), noe som blir understreket av både løytnanten og senere sønnen, utsagn som får ekstra tyngde fordi disse mennene har fortellerens sympati (Ferguson, 1987, s.243).

Her kommer disse sønner av kopister og vet at etter regn følger solskin, de står med hævet hode og sier det like ind i mine ører, uttaler det (...). De kan skrive og læse, noget som bare var de underordnedes yrke før i livet og som heller ikke burde være annerledes nu. Man kan leve på kultur, men man kan ikke leve på å skrive og læde, man kan ikke leve på skolekundskap—det er det bare somme som kan leve av (*Børn av tiden*, s.69).

Dr. Muus har nok et ønske om å gjøre inntrykk på andre, men måten han gjør det på, gjør at virkningen blir motsatt av hva han ønsker. En snobb som dr. Muus er et tåpelig vesen som ønsker å heve sin status ved å omgå bygdas øvre sjikt, og føler seg høyt hevet over den vanlige mann. Han har som mål å styrke sin posisjon, og ”vifter stadig folk i fjeset” med hoverende utsagn og sin væremåte for at de skal tro og hjelpe ham til å tro at han er en betydningsfull person.

Nok et eksempel på doktorens dumhet, er frieriet til Holmengraas datter, Marianne. En intelligent, ung og vakker kvinne:

Doktor Muus hadde sandelig friet til dette rene barnet (...) og da han heldigvis kunde tilby hende en stilling og et agtet navn så vilde han nu gjøre det. Hun så svært egenartet på ham og hadde indianske og glinsende øine. Synes De vi skulle gifte os? sa hun. Han innså ikke umuligheten heri. Riktignok var det nogen aldersforskjel, men han hadde en stilling og et familjenavn, det torde regnes som en liten motvægt; han slog endog på at hans utseende vel ikke kunde sies å være avskrækkende (*Segelfoss by*, s. 50).

Doktor Muus mener altså at Marianne ved et eventuelt giftemål med ham, vil kunne øke sin anseelse.

Marianne overlister ham, men Muus forsto det ikke:

Men vil De virkelig ha mig? (...) Da bad hun om henstand i nogen år så de kunde få sunde sig på det - en fem års tid, sa hun, så ikke den minste småting kunde komme iveien; egentlig burde det være otte år, sa hun. Men da rystet han på hodet til disse otte år at det blev for uendelig længe. Nei otte år, vet De hva! sa han, det må sies å være en overdrivelse. Men jeg sætter pris på ar De skjænker både Dem selv og mig tid til å overveie det (s.50-51).

Marianne fortsetter: ”Saken er litt indviklet, (...): Min mor hadde indiansk blod i sig og jeg vet ikke om jeg selv er helt løst fra min stamme i Mexico. Skulde jeg være nødt til underrette min stamme om Deres tilbud så er den altid på vidvank og det torde nok ta fem år å finde den” (s. 51). Da Muus kommer med innvendinger til dette utsagnet, og ikke ser nødvendigheten av å blande inn en mexicansk stamme i spørsmålet, forklarer Marianne ham

at stammen har sine lover som ikke må krenkes. Hvis dette ble gjort, kom stammen til å hevne seg; en hevn som kom til å nå like til Segelfoss! En klar avvisning.

Bildet vi får av de litterære personene er avgjørende for hvordan vi tolker deres handlinger. Det mentale og det fysiske koples sammen, og beskrivelsen av bl.a. doktorens utseende blir grov sjikanering. Ytre trekk, slik som utseende, dialog og atferd er sentrale elementer for tolkningen, fordi dr. Muus representerer verdier som Hamsun ikke ønsker. Han viser leseren sin kritiske grunnholdning til akademikerens; Hamsuns tenkning i sort- hvitt hvor akademikerens er blitt den negative polen, bort fra alt naturlig liv.

Sakfører Rasch er også en som må tåle kraftig skyts fra Hamsun. Også denne figuren finner vi i romanene *Børn av tiden* og *Segelfoss by*. Sakføreren introduseres som en hårdnakket pengeinnkrever: "(S)akfører Rasch tjente godt, han hadde stævnet til kommissions og eksekverte og gjorde auksjoner, (...) og sakføreren slo til sig en og anden stue som beboerne senere måtte svare leie for (...). Han sendte ut tredive stevninger på en og samme dag og overvældet Segelfoss, slo stedet med skræk; (...)." (*Segelfoss by*, s. 56). Han ble rik på andres bekostning; i det store og hele en skikkelse som vekker antipati. Han skildres som en oppkomling som prager med sin rikdom, men hvis "kultur" bare er en falsk fasade" (Marc Auchet, *Hamsun i Paris*, 1994 s.71). Han går doktoren en høy gang når det gjelder selvhøytidelighet og snobberi; en person som i likhet med dr. Muus grenser opp mot det komiske. Det er ikke stort vi som lesere får vite om ham eller hans bakgrunn. Det vi imidlertid får vite, er at det var "i alt en evig forskjell på den unge jurist som kom hit fattig og ugift for en del år siden" (*Segelfoss by*, s.68). Vi ser hvordan han forsøker å gjøre seg betydningsfull blant folk på stedet:

Det var en tid han hængte sine ytterplagg og hatter op i gangen til kontoret, så folk som kom og søkte sakføreren måtte forstå at det alt var adskillige klienter inde hos chefen. Så sat de en stund i forværelset og ventet og hørte prat derindefra, bedst som det var hørte de chefen åpne en utgangsdør til gangen og følge sine klienter ut og hilste elskværdig: Farvel, farvel! Jo vi nok skal klare saken, stol på det! (*Segelfoss by*, s. 68)

Ettersom årene har gått, er Rasch blitt en kjedelig og forspist mann: "(...) han var så fet og tyk og sat bare i sit kontor og pustet og ledet store forrertninger (...)" (*Segelfoss by*, s. 23). Han blir gift med Kristine Salvesen, husjomfruen på Segelfoss gods, som representerer det jordnære, det sunne menneske. En blid, hyggelig og jordnær dame opprinnelig fra Vestlandet. Hamsun skriver: "Å husjomfruen hun er nu selv så full av raritet, og når hun sier noget dristig får hun skjev mund av lutter lattertrang" (*Børn av tiden*, s. 52). Som det går fram av disse små sitatene, er hun en livlig dame med godt humør. Hvorfor velger en så utadvent dame sakfører Rasch? Rasch representerer slik jeg ser det, økonomisk sikkerhet, men en annen grunn mener jeg må være at frk. Salvesen i utgangspunktet kommer utenfra bygda, og føler kanskje derfor en viss samhörighet med en mann som også kommer utenfra.

Rasch er en streber. Han føler seg sterkt hevet selv over sin egen kone, noe som episoden i sakførerens hageselskap vitner om:

Og når nu Willatz Holmsen kommer, sa sakfører Rasch til sin kone, så sitter du stille i stolen like til han kommer ind, du tar ham aldeles ikke høitidelig. Se på mig, Kristine, og læg mærke til hvorledes jeg gjør det. Så er du tryg. Når således Willatz Holmsen går igjen så agter jeg aldeles ikke å holde på ham. (*Segelfoss by*, s.191-192).

Noe senere i samme selskap:

(...)Men jeg synes da at den siste sangen var bittelitt pen, sa fru Rasch plutselig. Synes ikke De også det, fru Landmarck? Rasch viser nå sin sanne holdning: Smilende og uendelig overbærende svarer sakføreren sin kone: Det er det gode ved dig, Kristine, at du er så let å tilfredsstill (*Segelfoss by*, s. 196-197).

Vi ser her hvordan fortelleren viser sin egen intense indignasjon: "Å sakfører Rasch måtte lære sin kone så meget i selskapslivet, hun hadde intet skjønn på finheter", er fortellerens ironiske kommentar (*Segelfoss by*, s. 192). Vi ser hvordan hun settes opp som en kontrast til sin mann sakføreren. Hun er en sympatisk, omsorgsfull og hyggelig person. En vennlig og utadvent dame, med et godt ord til alle, i motsetning til sin mann. Hamsun skildrer disse trekkene ved henne i en samtale med Nils skomaker, som er komme innom: "Fru Rasch er så uendelig rørt og hun taler begeistret til Nils skomaker og ænser ikke at hendes piker hører det.

(...). Hvorledes er det egentlig med dig? For du er ikke rart klædt i denne kulden?" (*Segelfoss by*, s. 24). Dette står i skarp kontrast til ektemannen som mangler denne varmen og omsorgen.

Rasch latterliggjør sin egen kone på det groveste og behandler henne som et barn. En slik oppførsel skaper en utrolig distanserende virkning. "(M)an kan jo egentlig ikke vente så meget av en dame som ikke har flere slægtledds kultur og falle tilbake på" (*Segelfoss by*, s. 196), lar Hamsun dr. Muus si i en kommentar. Vi ser her et eksempel på hersketeknikk fra sakførerens side, og en latterliggjøring av embetsmenn fra forfatterens side. Embetsstanden blir syndebugken som bør støtes ut, slik at de gamle samfunnsforholdene kan komme tilbake og stedet kan falle til ro.

Rasch blir av i romanene tegnet som en behersket person, en som beregner virkningen av sine egne handlinger. I sin griskhet lammer han Segelfoss-samfunnet ved å sende ut den ene stevningen etter den andre. Sakføreren krever synlige tegn på sin makt, og han utfordrer vanlig høflighet. Hans undersåtter utfører sine arbeidsoppgaver i redsel og respekt. Ved en anledning hadde han et møte med lensmannen på kontoret. Han var vennlig mot lensmannen til å begynne med, men snudde og ble ubehagelig. Rasch hadde noen utestående fordringer som lensmannen skulle kreve inn, men lensmannen var en bløthjertet mann og litt for ettergivende ovenfor enkelte, noe Rasch ikke satte videre pris:

Lensmannen kom med alt han hadde kunne skrape sammen av penger. Sakføreren måtte da vel bruke forstand og ikke fordre det umulige. Lensmanden hadde vært i hans bryllup. Han strøk luen med gildbånd av og blev stående. Sakfører Rasch var jo ikke umenneskelig når bare han fikk være overmand.

Jeg mottar denne avbetaling, sa han, men De svarer rente for resten.

Ja, sa lensmanden.

Men jeg vil samtidig si Dem at banken ikke er mig.

Banken gir Dem henstand en måned.

Ja tak.

Sakfører Rasch sat tyk og tydelig i sin stol og lensmanden stod. Men sakfører Rasch påskjønnnet ydmygheten når han traf den og reiste sig og sa: Bli med ind og få litt frokost, lensmand. De kan trænge det!

Og herrene gikk til frokost. Men da lensmanden hadde fåt fofrfriskninger og fåt kaffe blev han nogenlunde kjæk, han talte rolig med fruene og var høflig meddelsom. Da jeg var i Deres bryllup, sa han. Glemte han nu sin ydmyghet?

Sakfører Rasch sa:

Fra det ene til det andre: Når nu amtkassereren kommer på inspektion til Dem, lensmand, hva så?
Har De tænkt på det? (*Segelfoss bys*, s. 110).

Sakfører Rasch sto ikke ovenfor noen viktig økonomisk avgjørelse, så hvorfor denne plutselige uvennligheten? Rasch har et sterkt behov for å markere sin posisjon ovenfor lensmannen, og han var ikke umenneskelig så lenge han fikk være overmann! Han forsøker å overbevise både seg selv og andre om sin egen maktposisjon. For leseren kan det ikke være tvil om at Rasch har makt, men det kan se ut som om sakføreren er nødt til å ha håndfaste bevis for sin egen makt, for å overbevise seg selv.

Rasch er en gjennomsigtig mann som sitter på sin tue og vokter sin stilling i en bygd der alle kjenne alle.

Et tredje eksempel er **Presten Lassen** som vi også møter i Segelfoss-bøkene. En husmannssønn som i følge Hamsun "arbeidet seg ned til prest" (*Børn av tiden*, s. 137). Lars, sønn av fisker og husmann Lars Manuelsen.; en ung gutt som faren ikke vet sin arme råd med. Han vil ikke gjøre annet enn å lese: "Han er mig en syndstraf, han vil bare læse. Gud har gitt ham store, gode hænder, men han gjør ingenting med dem og tjener ingenting" (*Børn av tiden*, s.30). En dag løytnanten på Segelfoss, Willatz Holmsen, er på en liten ridetur, tar han turen oppom husmannen: "Manuelsen kommer ut i døren og hilser, der står fuldt av ansigter bak ham i døren, længst tilbage konen som lægger hånden på brystet som for å skjule sig under den" (*Børn av tiden*, s. 28). Holmsen er føydalherre på Segelfoss. Han styrer lett og ubesværet forholdet til innbyggerne, som på sin side like uanstrengt viser ham sin respekt (Ferguson, 1987, s. 243).

Løytnant Holmsen, bestemmer seg for å hjelpe denne gutten: "Har du lyst til boken? spør løytnanten (...). Lars vridde sig og gliste forlegen og fik ikke et ordentlig ord frem" (*Børn av tiden*, s.30). Det hele ender med at Willatz Holmsen, sender Lars Manuelsens sønn til Tromsø for å studere ved seminaret. Han mener at han derved gjør en god gjerning, og

avhjelper den fattige husmannen som har altfor mange munnar å mette. ”Så vilde da ialfald den gode Lars Manuelsen bli ordentlig lettet for sin bør!” (*Børn av tiden*, s. 32).

Lars kommer senere til Kristiania for å studere teologi. Hamsun skriver:

Å den Lars, et sandt jærn og en kjæmpe i skolebøkerne! Han var i Kristiania og tok en eksamen, forstak sig et år og grundla meget mer kultur, trådte så frem igjen og tok en ny eksamen. Han hadde på seminaret i Tromsø begyndt å kalde sig Laursen, men som huslærer her i sin hjembygd (...) kunde ikke dette gjennemføres; nu hette han for længe siden Lassen, L. Lassen. Der gikk ry av hans studeringer, han måtte være hellig besat (*Børn av tiden*, s.140).

Gutten går etter hvert over fra å være en beskjeden husmannssønn, til å bli en oppblåst og selvhøytidelig embetsmann. En kontrast Hamsun setter klart opp mot hverandre for å tydeliggjøre sitt standpunkt. ”Ja, hvor han studerer videre! Nå, det var vel bare -filosofisk talt - det evindelige kredsløp, der var intet tapt, Lars var for legemlig lat til fiskeri” (*Børn av tiden*, s.137). Husmannssønnen fikk en sjanse som gjorde det mulig for ham å studere og komme seg opp økonomisk og dermed også sosialt. Lassen kommer seg opp den samfunnsmessige klatrerstigen, ikke bare pga. store ferdigheter, men også med flaks og tilfeldigheter. Uten godseieren som ga ham midlene, hadde han ikke kunnet studere, men forblitt husmannssønn.

Etter avsluttede studier overtar han øyeblikkelig sin nye stands forakt for hjemstedet: ”Jeg indser ikke hvorledes jeg skulde holde ut her for længere tid”, sier han. Ja, i grunnen er det ikke bare hjembygda han forakter: ”skulde en slik mand være præst i Nordland, skulde han i det hele tat mindes at han var fra denne landsdel!” (Knutsen, 2006, *Knut Hamsun og Nordland*, s. 111). Hamsun fremstiller Lassen som et av mange eksempler på hvordan det står til med mange av dem som har kommet seg litt opp her i verden, eller for å bruke Hamsuns egne ord: ”bonden som arbeider sig ned til præst”. (*Børn av tiden*, s.137). Lassen bryter altså med sitt miljø, reiser til Kristiania for å studere og resultatet blir at han kommer tilbake til hjemstedet som en rent ut sagt ufyselig kverulant.. Han ser nå ned på de enkle kårene han kommer fra som noe nedverdiggende. Han øser litervis med nedlatenhet ut over sin familie og

mange andre i Segelfoss. På et besøk hjemme hos sine foreldre (han kan ikke overnatte i hjemmet, men tar inn på hotell), dagdrømmer han om framtiden og sin egen fortreffelighet:

Efterhvert utvidedes hans blikk, hans øine blev grådigere og omfattet mer og mer ære, større og større stillinger, han begyndte å klage sagtmødig over forbigåelser, over forutrettelse, bladene omtalte ham ikke nok, staten gjorde ikke det den skulde. Det varte i nogen år (...). (H)an blev av indsendere i blade nævnt som mulig kirkeminister. Var nu nogen hans like? (...) Skulde en slik mand være præst i Nordland, skulde han i det hele tat mindes at han var fra denne landsdel! (*Segelgoss by*, s. 255).

Fylt til randen av selvgodhet skildres han som en dåre av et menneske som står under enhver form for klokskap. Han ser på det å være nordfra som en skam, og mindreverdighetsfølelsen står sterkt. Han har et sterkt behov for selvhevdelse og aksept av seg selv. Lassen lar seg styre av de såkalte mytene om landsdelen som jeg har gitt et bilde av tidligere i oppgaven, og de som bor der, som noe fattig og trangt og klaustrofobisk. Dette er provinsen som er skapt av de mange negative myter, provinsen som forsvinningssted, den traurige utkant befolket av latterlige heimfødinger. Identitet er som kjent noe som skapes i forhold til *noe annet* eller *noen andre*.

Etter at Lassen er kommet hjem, forsøker han etter beste evne å imponere sine sambygdinge og sin familie. Da broren Julius spør hvor lenge han vil bli i bygda, svarer Lassen: "Det vet jeg ikke, helst så kort som mulig (...). Min biskop har lovet mig snarlig avløsning" (*Børn av tiden*, s.170). Julius spør hva grunnen til dette er, og Lassen svarer overbærende: "Fordi jeg er overanstrengt av studeringer og ikke tåler luften her. Jeg må være sørpå" (s.170). Han spiller sin rolle elendig ved å overspille den hinsides enhver fornuft, men gjør dette fordi han tror at en slik opptreden forventes av ham. Hans hykleri, smiskingen og lojaliteten mot bl.a. biskopen og andre geistlige, er en stadig kilde til forbauselse. Slik han er fremstilt, har ærgjerrigheten sterkere makt over ham enn forstanden.

Embetsstandens sosiale prestisje skapte respekt og beundring hos allmuen i kraft av studier og (tilsynelatende) rikdom. Dette førte til at mange som presten Lassen, begynte å

forandre atferden sin. Han lar ikke folket selv avgjøre graden ut fra et tillært sosialt klatremønster. Han er hele tiden var overfor den minste forandring i graden av beundring og respekt. Det blir maktpåliggende for ham å framheve sin overlegenhet:

Nu var han præst. Han kom hjem for å vise sig (...).
Måtte Dokker nu bare trives iblandt os og bli her riktig længe! sa medhjælperne.
Nei, nei, jeg blir ikke længe, svarte præsten. Men jeg følte det som min pligt å gjøre midlertidelig tjeneste her.
Å nei, Dokker trives vel ikke iblandt os mere.
Si ikke det om mig, mine venner; men her er så avsides og jeg kan ikke leve i en avkrok. Mine vitenskapelige interesser anviser mig plads sørpå.
Ja, det er vel så. Men hvissåskjønt at Dokker søkte kaldet så fik Dokker det med første ord.
Sognepræstembedet? Ja, men jeg vil ikke søke det. Min læge forbyr mig å være her, jeg tåler ikke klimaet, sier han, det er for langt nord (*Børn av tiden*, s.168).

Lars Manuelaens sønn er besatt av seg selv. Han er seg selv nok der han hoverer og føler seg høyt hevet over nesten samtlige på hjemstedet. Lesingen har gått ham til hode. Vi ser hvor brautende han opptrer hjemme i barndomshjemmet i en samtale med broren Julius: ”Min biskop synes at folk hernord burde kunne hjelpe sig med præster som ikke er så svært studerte. Og ham får du bøie dig for, Julius” (*Børn av tiden*, s.171). Lassen bruker broren som en slags demonstrasjonsfigur for å framheve sin egen rolle. Når Julius litt etter spør ham om han er syk, svarer han: ”Ja desværre, jeg har studert formeget. Mit bryst er angrepet (...). Brystet? Ja og øinene. Mit syn er svækket. (...)Hva er det som feiler øinene dine? spør Julius. Det er noget vi trenger concave briller for. Det skjønner ikke du”. (*Børn av tiden*, s.171).

Misforholdet mellom det som han tror blir forventet av ham, og Segelfoss-samfunnes syn på ham som Lars Manuelaens sønn, fører som eksemplene viser, til et tragisk-komisk overspill. Broren gjennomskuer ham, og viser ham av den grunn liten respekt. Han setter gang på gang Lassen ut av spill med sine raske observasjoner og kløktige kommentarer. Det endelige mål blir for ham å kutte røttene til allmuen helt. Hans forsøk i forhold til broren Julius illustrerer dette godt, men Julius lar seg verken dupere eller imponere av en belest mann, i motsetning til foreldrene. Dette faller ikke i god jord hos presten som trenger

beundring og ros som et lite barn for å skinne. Føler han at noen forsøker å dra ham ned på allmueplanet, reagerer han negativt. I en slik situasjon blir det nødvendig for ham å vise sin ”storhet” og å framheve sin egen stilling.

Jeg mener at i broren Julius ser Lassen noe av seg selv, noe han ikke lenger vil kjennes ved. Dette fører til en del komiske situasjoner. Hjemme i stua hos foreldrene akker Lassen seg over at han har måttet ta den lange turen nordover: ”Det er i alle henseender en motbydelig historie for mig, sa præsten. Og nu har jeg måttet forlate mine studier og mit arbeide og reise denne lange vei nordover. Det er ingen mening i det” (*Børn av tiden*, s.252). Broren Julius blir lei av en slik elendighetsbeskrivelse, og prøver å skifte tema: ”Er det sandt at du er blit doktor? spurte Julius. Lassen svarer ikke på spørsmålet, men blir ivrig etter å høste beundring og vise sin storhet: (...)Hvorledes går det med mit tøj? spurte præsten. Er det nogen som bringer det? (...) Julius begynner å le, men det var ikke av lystighet: Medkvart så er du som du er litt tåpelig, sa han. Jeg? At du har vet for en skilling og dumhet for en daler. Ja det påstår jeg (...). (*Segelfoss by* s. 252). Som eksemplene viser, kommer kontrasten mellom de to tydelig fram i forhold til broren Julius. Lassen har studert, mens broren har vært hjemme og drevet med mer nevenyttige ting. Julius er en glad og lystig kar; Lassen er av det mørke og dystre slaget. Vi ser igjen tydelig hvordan Hamsun skildrer i sort -hvit.

En annen komisk episode, som også bidrar til å få fram kontrasten mellom karakteren og Segelfoss-samfunnet, er der hvor Lassen hjemme hos foreldrene ser at det står noen unger utenfor vinduet og kikker inn: ”(n)ogen Segelfoss-unger stod og la næsen ind til vinduerne og Lars Manuela hotet dem væk”, sa Lassen: ” Lat dem stå (...). Disse små vil kanskje huske senere i livet at de har set mig med egne øine!” (*Segelfoss by*, s. 260). Hamsun lar ham miste evnen til å omgås de mennesker han hadde rundt seg i oppveksten. Han er blitt en mann fylt av sine egne anskuelser, en ubøyelig figur som setter seg til doms over den verden han er oppvokst i og finner den uverdigg.

Han har utviklet en meningsløshet både i samfunnsmessig og menneskelig sammenheng. Han fungerer verken på det sosiale planet, eller på ”naturplanet”. Man kan si at Lassen er et ”fabrikat” som ikke fungerer, men blir bare en komisk figur. Dette er kun ett par av mange demaskeringer av en ikke bare forfengelig, men temmelig overfladisk karakter. Slike eksempler gjør Hamsun seg flittig bruk av. Nærbilder som disse er nådeløst avslørende. Hans nye ”visdom” er en lære om verdienes rangordning, men innsikten er begrenset.

Presten Lassen ser tilbake på sitt eget liv og ser den kampen han har stridd som nødvendig for å nå frem til ”frihet”; en frihet fra kroppslig slit. Nå er han blitt prest og de bånd som bant ham til hjemstedet, er slitt over. Etter presteutdannelsen føler han en viss samhørighet med embetsmennene, og begynner å oppføre seg som han tror det forventes av ham, og slik sett skaper han seg en rolle. Hamsun lar ham komme tilbake mer begrenset enn da han dro, og han vil sørover som de andre. Bygdefolket blir av utflytteren oppfattet som fordomsfulle, kunnskapsfattige og perspektivløse. De driver med ting de allerede har drevet med lenge, og kommer neppe til å gjøre noe annet.

Hamsun fester seg ikke i nevneverdig grad ved trekk som reiser spørsmål om motiver og holdninger. Dette er ikke bare en fortellerteknikk, men er slik jeg ser det, preget av moralistens sans for nødvendigheten av å utvelge, forenkle, ordne og innprente budskapet slik at det skal kunne feste seg i folks bevissthet.

Presten Windfeld, også han finner vi i Segelfoss-bøkene. Han har vært nordpå i 16 år, og det var lenge nok: ”Skulde han leve og dø i Nordland? I Nordland? Til en slik forsmædelse kunde han ikke være dømt (*Børn av tiden*, s.139). Winfeld er nok ikke like sentral som dem jeg har beskrevet ovenfor, men jeg velger likevel å ta ham med fordi han er nok et eksempel på en embetsmann som i Segelfoss- bøkene alene som får kraftige spark fra Hamsun. Han ønsker seg sørover som de fleste andre embetsmenn:

Hans dager her nord—han hadde vel flyttetanker(...). (H)an hadde også været her i seksten år og vilde holde ut lengst mulig, han hadde grodd fast her, hadde fått sit hjem

i landet her. Men sørover skulde han jo, han var kirkens tjener og sjælene kaldte på ham i en eller anden østlandsbygd. Skulde han leve og dø i Nordland? Til en slik forsmædelse kunde han ikke være dømt (*Børn av tiden*, s.139).

Til slutt får han et ”kald i det flate og naturskjønne Smålenene” (s. 168), og både sakføreren og doktoren følger senere etter: ”Bondelandet er bra nok, sier doktor Muus, ”men når man nu har andre interesser, kulturinteresser-! Da er bare Kristiania godt nok for nordlandsfødte embetsmannsbarn” (Thorheim og Grepstad, 2002, *Hamsun i Æventyrland*, s.105). Og med bitende sarkasme formulerer Hamsun det han kaller embetsmennenes flyttelov: ”Embetsmenn er ingensteds ifra og de skal bare ett sted: sørover”(Børn av tiden, s. 167).

Hamsun er entydig negativ også når det gjelder Windfeld. Egentlig har han ønsket seg vekk fra Nordland i lang tid og ”(e)ndelig hadde præsten Winfeld adlyt embedsmændenes flyttelov og søkt seg sørover—sørover” (s. 167).

Han hadde gjort det motstrævende den gamle, slitte mand, ja for han hadde det i grunden så godt og makelig her og fuld kirke og fredelige mennesker her. Men hva råd var det med det! Kjære, folk gikk jo der på Østlandet og længtet efter å få del av resterne av præsten Winfeld, han kunde ikke lenger utebli. Han fik kald i det flate og naturskjønne Smaalenene (*Børn av tiden*, s.167-68).

En religiøs forkynner, en prestelærd; automatisk fremstår bildet slik jeg ser det, av en utålelig person, høytidelig, selvgod og gravalvorlig som doserer en streng pliktlære, hvis første bud er den ”livsnødvendige” lov å søke seg sørover. Under ridderlighetens maske (en middelalderlig tradisjon av kristen herkomst), er dette, karakteristisk nok, det eneste som er tydelig i figurens tankeliv. Han er satt i samme bås som de øvrige og oppfører seg på samme måte.

Hamsun viser oss altså den ene embetsmannen mer usympatisk enn den andre. De kom nordover; de ”brisket seg med sine skolekunnskaper og sine eksamener og så ned på den befolkning de skulle tjene” (Knutsen, 2006, *Knut Hamsun og Nordland*, s.108). Han ”hamrer løs og blir liksom aldri lei av å vise hvor oppblåste og latterlige de er” (s. 108.). Det hele er preget av latterlige, smålige intriger, av kamp og prestisje. Figurene har klare konturer og verdiene er fastlagte på forhånd, med noen få unntak: De har sittet så længe over et bord at de

har fått ryg, de er hjelpeløse med hendene, de har oftest briller i ansiktet, tegnet på at da lærdommen strømmet ind i deres hjærne suget den synet ut av deres øine, de ser ikke. Disse mennesker er landets aristokrati (*Segelfoss by*, s. 137-138). Hamsuns meninger synes å være støpt i betong.

Felles for disse menn er en ekstrem fordringsfullhet, og en motakelighet for så vel ytre som indre tilskytelser. Dette får et omfang som nærmest grenser opp mot en sykelig selvdyrkelse som eksemplene ovenfor viser. Bevisste handlinger som de tror styrker deres stilling, tiltrekker seg oppmerksomhet i lokalsamfunnet, og gjør at mange av dem framstår som intetsigende, fjollete og hovne. Mennesker som for det meste er opptatt av seg selv i enhver menneskelig, sosial og økonomisk sammenheng.

Som det går fram av det jeg skrev ovenfor, er det ikke alle embetsmenn som får en negativ karakteristikk. Presten Landmarck, nok en karakter fra Segelfoss-bøkene, er en annen type. Han får en mer positiv omtale, og karakteristikken av presten viser at enkelte embetsmenn tolereres når de er nevenyttige, og har karakter av naturlig mildhet. Karakteren blir skildret som en sunn, jordnær og karakterfast mann. Han kan mer enn å lese i sine bøker:

Han er mekaniker og prest, har du hørt en slik blanding? Vet vi forresten hva vi blandes op til? Aristokratene de er døde. For ikke mer end hundrede år siden så man enda op til aristokratene, nu er de ikke å se, de er usynlige i egnen, medlidenheten må lete dem op. Jeg vet ikke, verden har kanskje godt av det slik, det rager mig ikke; men kanskje må Spartacus overvindes igjen. Det er ikke umulig. Overvindes en gang til. Det vil kanskje verden ha bedre av. Men præsten Landmarck han er ialdfald den rene kuriositet av en blanding og skylder en eruption livet (*Segelfoss by*, s. 104).

”Med bemerkningen om at ”Spartacus må overvindes igjen, menes neppe en direkte handling, men snarere at det var ønskelig å komme bort fra disse tilstander hvor middelrådigheten har overtaket. Bemerkningen må i hvert fall ses som symbolsk.” (Morten Giersing m.fl. 1975, *Det reaktionære oprør*, 1.utgave, s.139). Presten er bare kommet på feil hylle. Han hadde giftet seg, og da barna kom, måtte han ”søke prestekald nordpå skjønt han ikke kunne præke” (*Segelfoss by*, s. 52)

Slik går det alle teologer, slik var det gåt præsten Landmarck. Nu er han sanderlig fast ansat, sjælesørger skønt han ikke forstod sig på det, et dumt og kjedelig levebrød for en mand som kunde noget med hænderne. Han oprettet både smie og værksted på præstegården og levet sine gladeste timer i høvlflis og smielugt, det gikk ikke rent galt, det kunne gåt verre, præsten Landmarck holdt livet ut (s. 52).

Han blir satt opp som en motvekt til bla. Lassen: ”Præsten var det adskillig ved, han kunde dreie, snedkre og smie, naturligvis prøvet han ikke å veilede sin menighet i dype åndelige ting således som Lars Manuelsens store søn L. Lassen hadde gjort i sin kapellanstid” (s. 51).

Presten Landmarck er nettopp kvalifisert ved sin store interesse for håndens arbeid—han snekrer—i motsetning til andre akademikere på stedet. Det hele innskrenker seg til en forholdsvis saklig presentasjon av et handlingsforløp og bakgrunnen for det, men samtidig brytes den sceniske illusjonen med subjektive kommentarer og refleksjoner som røper Hamsuns personlige innstilling. Han legger mange ganger mer an på å vise, dokumentere enn på å forklare og prøver ikke å holde sine meninger, sympatier og antipatier for seg selv.

Går man til andre verk, finner vi i *Men livet lever* (1933) Presten Ole Landsen. Han er også en av de mer sympatiske skikkelsene i forfatterskapet. Han omgås mennesker uten hensyn til sosial plassering. Han er utstyrt med en munter natur, og beskrives slik: ”Presten var ingen velærværdighet, men bare en av alle, gruelig fattig, med dårlige sko og slitte klær; men fyldig i kinderne og med alt sit grå hår. Han gikk ikke avveien for en spøk og det var mange småpussigheter av ham i omløp. Hans runde, gode ansikt blev så fuldt av rynker når han lo (...) (*Men livet lever*, s.22). Dette er en helt annen beskrivelse enn den vi så ovenfor av doktor Muus, sakfører Rasch og presten Lassen, og viser at Hamsuns syn på embetsstanden ikke var entydig negativ.

Coldevin i *Ny jord* og sakfører Clemens i *Ringens sluttet*, er andre i Hamsuns forfatterskap som også får en mer nyansert framstilling. Coldevin var huslærer (som Hamsun selv var), en avdanket teologistudent som gjør narr av de intellektuelle diskusjoner.

I Hamsuns dikterverden finnes det altså embetsmenn hvis utseende ikke er nevnt i noen nevneverdig grad. Det er dem som ofte har forfatterens sympati. De er tegnet med bare noen få streker i et hurtig riss, men til tross for dette, kan enkelte av dem røpe at de eier en sjelelig dybde, som jeg synes bl.a. Landsen er et godt eksempel på. På den andre siden er det er ikke ofte leseren får rede på hva embetsmannen innerst inne tenker og føler. I de tilfeller hvor Hamsun finner det hensiktsmessig å tegne et virkelig fyldig portrett, blir hovedlinjene skarpt trukket opp.

Selv om det finnes unntak, så står altså den moderne akademiker i alle sine utgaver ofte for tørrhet og ”slavesinn”, men på samme tid også for et umettelig begjær etter oppstigning og makt i Hamsuns dikterverden. Spredt over sidene finner vi, som jeg har gitt eksempler på, et helt galleri av griske sakførere, hovne doktorer, blærete og ufyselige prester, eller tørre skolelærere. De fleste blir framstilt med en overdrevet stor dose forfinet borgerlighet, som en dekadent rase som kun ifører seg en maske som de prøver å leve opp til. De blir, som vi har sett, ofte beskrevet som svært selvopptatte, dyrker seg selv og sitt og har lite eller intet på hjertet. Avfeldigheten er faktisk kommet så langt for den usunne akademiker, at det ofte gir seg utslag i ytre fysiske skavanker. Dr. Muus er et ekstremt eksempel på dette. Striden står tydeligvis om selve personlighetens innhold.

Det er verdt å merke seg at det stort sett er *sørnorske* embetsmenn som får gjennomgå” og som etter Hamsuns syn ”er mennesker som føler en sterk trang til å briljere overfor det nordnorske samfunnet med sine skolekunnskaper. Klemmt mellom sin økonomiske ubetydelighet og høye tanker om seg selv og egen betydning, tyr mange av embetsstanden i Hamsuns bøker til snobberi. Karakterene er brikker i et spill, og Hamsun lar dem ikke få innsikt i eller lar dem reflektere i noen vesentlig grad over sin egen væremåte. Leseren trekkes inn i hendelsene og sympatiserer med, eller overtar tolkningene fortellerstemmen gir, og skyves andre ganger tilbake uten å få tilgang til karakterenes handlingsmotiver. Dette gjør at

leseren ikke bare setter perspektivene som romanene tilbyr under tvil, men tvinges også til å holde en kritisk distanse til egen forståelse og fortolkning av figurene og hendelsene i romanene.

Overklasse mannen Willatz Holmsen har fortellerens sympati. Han representerer den tid Hamsun ønsket å bevare. Hamsun var som jeg skrev tidligere (s. 16), ikke særlig begeistret over de endringene som fant sted i Norge på den tiden, og han legger sine ord i Willatz Holmsens munn når han hevder at gruppen er representanter for ”et stakkars folkeferd, kopister, som gjennom slektsledd av bondegutter har arbeidet seg ned fra gode fiskere og jordbrukere til skrivere og prester. De er blitt tomme og naturløse og er stolte over at de kan lese og skrive” (*Børn av tiden*, s. 69). Vi ser hvordan Hamsun gjør løytnant Holmsens ord til sine egne når han sier:

De civile embetsmændene—nei det er et stakkars folkeferd (...). Men lat det være godt. Det synes å være en lov at embedsmanden skal avle embedsmænd, hvorfor det? Se dig om blant dem—intet nødtørftige ævner og ringe fremferd, almindeligheten flourerer. Jævn hæderlighed, jævn dygtighed i faget, ja vel! men overlegenhet, storhet? Søn, efter far, slægt efter slægt det samme. Der er en lov i den verden, sønnerne skal være embedsmænd, døtre skal gifte sig til en embedsmand, selv om det bare er en doktor eller præst. Denne lov utelukker al uregelmæssighed, den er meget hård, den hærjer embedsslekterne. Det er ingensinde tale om litt skjæbne, (...). (*Børn av tiden*, s.68).

Hamsun tar et oppgjør med fenomenet ved å rette skarp skyts mot embetsstanden. I denne ”problematikken” investerer Hamsun all sin følelsesglød og hans røst høres godt. Mange var som vi har sett, hovne, egoistiske og fulle av opplest forfengeligheit, og dette skapte i følge Hamsun skade i stor målestokk Embetsmannen er mennesket som har mistet forbindelsen til det opprinnelige. De er rotløse; de ”utfører tjenerarbeid uten noen form for storhet”, skriver Morten Giersing i boken *Det reaktionære opprør* (1975, 1. utgave, s. 88). Interessant er det også når Hamsun lar Willatz Holmsen den fjerde uttale seg:

Hva er det for slags skapninger? Embetstyper. Jeg blir mer og mer overbevist om at min far hadde ret, at embedstypen er en av de ringeste i et folk, at den nu er et fabrikkat

(...). Hva oplever embedsfolk? Fraflytting, gamelt virke på nyt sted. Nu aristokratet! Dets styrke var at det hadde jord og hjem, at det hadde en større eller mindre verden å være herre over (...). (D)et ikke bare grunnla en slægt, men det rotfæstet den til stedet (...). Embedsfolk de kan vedbli søn efter far å være embedsfolk i aldrig så mange bledd, de utsætter sig for absolut intet med det, i høiden kan de være ute for en forsinket eksamen. De skal fortsætte dette overkommelige og dypt almindelige som de har arvet og som de får sin lille årsløn for. Der fædrene slap træder efterkommeren ind i stedet, hans fortid bestemmer hans fremtid, veien er kjendt, det gjælder bare at lakke den (...). Embedsmænderne er ingen steder ifra, de skal bare sørover. De har aldrig sit eget hjem, de bor på fremmed grund, i andres huser. Lat os tænke os slægt efter slægt hjemløs, en Guds permanente unåde! Børnene er ikke hjemme der hvor de fødes og vokser op, de rykkes bort fra sit første, sit andet, sit tredje rotsted fordi forældrene skal sørover og mer sørover, deres røtter slæper efter dem når de flyttes. Jeg synes synd i dem, det er børn, men deres rætter slæper efter flyttelasset. Så om mange livets år kommer de kanskje tilbake til et slikt barndomssted. De er turister og ser på stedet uten tårer i øinene(...) så turister de videre. (*Segelfoss by*, s. 137).

Hamsun skisserer i sort-hvitt hvor nyansene er borte; en enveiskjøring hvor Hamsun etter mitt syn, har gitt embetsmannen fariseiske trekk. De levde som kjent avsondret fra jøder, og så på seg selv som frommere og sannere enn andre. De levde etter strenge tradisjoner som ble demonstrert ved en fordømmende holdning overfor resten av samfunnet. Fariseerne anklaget disiplene for ikke å følge Skriftens ord. Uttrykket "en fariseer" har i den alminnelige språkbruken gått over til å bety en selvrettferdig eller skinnhellig person. Enkelte av Hamsuns embetsmenn blir slik jeg ser det, framstilt på denne måten.

Hamsuns egen tilstedeværelse blir tydelig i bøkene. Han viste ikke alene til den historiske virkeligheten, hvordan småbyene vokste fram langs kysten nordover før og etter århundreskiftet, men til noe annet, nemlig en antidemokratisk og hierarkisk samfunnsoppfatning. Hamsun opprøres av dette nye som han ser rundt seg, og derved skapes et behov for å gjøre andre mennesker seende. Det skjer ikke opphisset og ubehersket, men med en rolig, ironiserende og beregnende polemikk. Hamsun har klart overblikk, og den dypere grunn må søkes i dikterens helhetsopplevelse av det samfunnet han tilhørte.

Hamsun trodde ikke på fremskrittet, demokratiet, industrialiseringen, materialismen og kommersialismen. Hele "det moderne prosjekt" bød ham imot. Han pekte på den

livgivende jorden, slektssammenhengen, de nedarvede menneskelige basisverdier -- og harselerte grovt over det forfall som uvergelig kommer når disse verdiene undergraves. Han forkynte respekt for holdninger og samfunnsformer som holdt på å gå i oppløsning. Han er tradisjonalist og vitalist! (L. Langslet, 1996, s. 57).

Embetsstanden får skylden, for det er de som med sine skolekunnskaper har skapt kaos ved å trenge inn utenfra og satt griller i hodet på ungdommen. Hamsun gir dem alle samme behandling, med noen få unntak. Slik sett bidrar Hamsun selv til at stereotypene opprettholdes, men med omvendt fortegn.

Oppfatningen av historien vil nødvendigvis endre seg over tid. Sett i retrospektiv vil et historisk fenomen se annerledes ut enn det gjorde for de som opplevde det. Sitater som eksemplene ovenfor viser (s.37-38), setter oss i kontakt med denne historien. Alle har sin plass i samfunnet der det forventes ulike ting i forhold til normgrunnlaget. I Hamsuns forfatterskap skildres roller og forventninger. Vi ser hvordan inntrykkene mennesker gir, formes til normative forventninger om de personene; forventninger som ofte glir over i regelrette krav.

Man kan si at maktbalansen i bøkene blir etablert allerede ved det første møtet mellom karakterene, og gir seg utslag i at embetsfolk må vise at de intellektuelt sett står over både bonde, fisker og husmann. Nå er dette som sagt ikke helt gjennomført i forfatterskapet, men det er dette synet man som leser sitter igjen med når man leser hans bøker.

Embetsstanden blir slik sett stilt i gapestokken. De avslører seg selv gjennom sin gjøren og laden, gjennom det de sier, og det de foretar seg, De framstår ofte som blodfattige teoretikere, ikke som handlekraftige praktikere (med noen få unntak, som jeg har gitt eksempler på ovenfor). Som det fremgår av sitatene (s.19, 22, 37 og 38), forsøker embetsmennene så godt de kan å omsette sine stillinger i en maktposisjon, en oppgave som de strever med, fordi de ikke har sin naturlige autoritet som overklassen har medfødt. Denne nye typen oppkomlinger ser seg, i Hamsuns verden, som den gamle overklassens likemenn, og

blir i forfatterskapet nærmest vurdert som karakterløse strebere. Forskjellen mellom dem er at den gamle overklassen har makt over seg selv, noe som embetsstanden svært ofte mangler i Hamsuns forfatterskap (Thorheim og Grepstad, 2002, *Hamsun i Æventyrland*, s.105).

”Akademikerne mangler en bruksherres krefter, samtidig som de snur hans beundring til avind.(Haaland: *HAMSUN spenninger og slør*, 1987, s.145). Embetsmannen ”står som selve sinnbildet på det forvandlede hjernemennesket, eller for mangelen på utsyn og sans for de dypere verdier”, skriver Arild Haaland i artikkelen *Nazisme, litteratur og Knut Hamsun*. (*Nazismen i norsk litteratur*, red. av Bjarte Birkeland og Stein Ugelvik Larsen, 1975, s.61).

Utdannelse gir maktlyst, men Hamsun gir embetsmannen ingen som helst følelse og ansvar for folket. Mangel på fysisk hardt arbeid, har i hans forfatterskap ført til at akademikerne er blitt veik og ubehjelpelig i praktiske situasjoner. ”Samtidig mangler respekten for kroppsarbeid (...). De fleste av dem er uten trofasthet, siden hovedmålet innskrenkes til å sive tilbake til den ”hovedstad” hvor de én gang gikk på skole” (A. Haaland, 1987, *HAMSUN spenninger og slør*, s. 145).

I lys av hans oppvekst, med noen få ukers skolegang, og erfaringer han hadde gjort i livet, vil jeg påstå at Hamsun hadde et akademikerkompleks, og at embetsstanden av den grunn ble en av hans mange kjepphester. Hans beskrivelser av dem er utvilsomt preget av hans eget kompleks for folk med eksamener, og hans aversjon mot alle former for autoriteter. Alt dette ga seg utslag i en selvsikker arroganse, og som fylte Hamsun med en sterk forrækt overfor lærde mennesker og deres væremåte. Han hadde sett, (i følge biografien) så altfor mye av slik oppblåst forfengelig og jåleri i samfunnet rundt seg. Det kan se ut som om Hamsun benytter seg av dette materialet for å få utløp for sin egne aggresjon, i og med at han ikke synes å bli ferdig med emnet. Det er som kjent god terapi å skrive for å få bukt med sin egen frustrasjon, aggressivitet, eller sorg, hvordan man nå enn velger å uttrykke det.

Hamsun gjorde altså litteratur ut av det emnet han hadde. Med tanke for de menneskelige modeller han benyttet seg av, gjenkjente nok folk flest sine egne og sine andres opptreden igjen og frydet eller forarget seg over det. Hamsun har nok hentet vesentlige trekk fra personer fra dagliglivet, kanskje forstørret og forenklet dem, alt etter det formål de skulle tjene. Referansene ga miljøet autensitet og viste leseren hvem Hamsun var, og hvor han kom fra. Han synes slett ikke å ha noe imot å meddele sine personlige refleksjoner over embetsstandens egenskaper og karaktertrekk, eller felle en dom over samfunnsforholdene i sin alminnelighet. Han gjør det gjerne uten omsvøp. Det er som sagt mulig at mange av Hamsuns fiktive skikkelser fikk sitt utspring i dikterens egne erfaringer. Thorheim og Grepstad skriver i sin bok at han hadde mottatt mang en saftig replikk på grunn av sin bakgrunn (*Hamsun i Æventyrland*, 2002, s.39); opplevelser som sikkert skjerpet hans sanser. Hans forhold til prest og andre øvrighetspersoner er nok også direkte bestemt av møte med forskjellige representanter for embetsstanden, både i innland og utland. Møter som må ha satt dype spor.

Bildet vi får av personene er avgjørende for hvordan vi tolker deres handlinger, og ikke minst er omgivelsene de litterære personene er satt inn i, avgjørende for leserens forståelse. Det konvensjonelle Hamsun-bildet kan som vi har sett, markers med stikkord som prestehater, nådeløs angriper av kirke, embetsstand, besteborgerskap. I alt dette, er det noe som meget riktig og noe skjevt. Som eksemplene ovenfor viser (s. 34-35), så finnes det også embetsmenn i Hamsuns forfatterskap som får en mer nyansert beskrivelse. Men de aller fleste ”(p)ersonene er skåret i papp og karaktertegningen så svart- hvit at den står i skjærende kontrast til den nyanserte menneskeskildringen som Hamsun drev propaganda for i sine litterære foredrag” (Rottem, 2003, *Hamsun i Tromsø III*, s.242).

Boklig lærdom var å degradere mennesket i følge Hamsun. Man kom bort fra det opprinnelige, det ekte, det man skulle søke i naturen og i det naturlige. Man kan spørre seg om Hamsuns grep for å få fram sitt syn er vellykket. En spiss og overdreven vinkling er i

mange tilfelle viktig for å fange oppmerksomheten til en potensiell leser. Det er da ikke så overraskende at forfatteren fremstiller sine embetsmenn slik som disse eksemplene viser.

Hamsuns åndssnobber er som de er fordi de avviker fra den standard for forstand og fornuft som forfatteren hadde i tankene. Han fanger inn situasjonsbilder og trekker opp silhuetter og han hadde ry for sin dristighet. De bakenforliggende motiver for handlingene skimtes, sannsynliggjøres og forklares, i alle fall et stykke på vei. Hamsun tar rollen som formidler og inntar en opphøyet stilling, derfra har han oversikt over hele sin dikterverden. Verdensklok iakttar han sine personer, driver litt med dem, kommenterer dem der de virrer omkring. Hamsun gir seg ikke bare personlig i forhold til leseren, han stiller seg også sentralt: Intet uten gjennom meg!

Hamsun viste at han eide sikker menneskekunnskap og en betydelig evne til å gripe typiske trekk ved et miljø og et samfunn i utvikling. Han viser sans for de etiske og menneskelige verdier som er knyttet til det gamle bondesamfunnet, men kan også her være ganske så rett på sak og utbasunere sine meninger, men ikke så ofte og fullt så aggressivt som overfor embetsstanden og det standshovmod som mange av dem viste; et moralstandpunkt som legitimerte en holdning Hamsun reagerte kraftig på. Det er altså karakterenes holdninger og mål Hamsun kritiserer i sterke ordelag. Man skulle som sagt bli i det miljø en var født inn i, men man skulle være større enn sin skjebne.

Hamsun fester seg altså ikke i nevneverdig grad ved trekk som reiser spørsmål om motiver og holdninger; hva de tenker og føler. Dette er ikke bare en fortellerteknikk preget av moralistens sans for nødvendigheten av å utvelge, forenkle, ordne og innprente et budskapet som skal feste seg i folks bevissthet. Hamsuns opprøres av dette som han ser rundt seg, og derved skapes et behov for å gjøre andre mennesker seende. Det skjer ikke opphisset og ubehersket, men med en rolig, ironiserende og beregnende polemikk. Hamsun har et klart

overblikk, og den dypere grunn må søkes i dikterens helhetsopplevelse av det samfunnet han tilhørte.

Hamsuns embetsmenn er forholdsvis flate eller statiske. De er sosiale typer og beskrives med liten eller ingen psykologisk nyansering. Åsfrid Svendsen sier i boka *Tekstens mønstre*:

(...) personer er sosiale typer når de er tegnet med sosialt representative egenskaper, dvs. når sentrale trekk i deres atferd og psyke er typiske for mennesker i en bestemt sosial og historisk situasjon. Det sosialt typiske utelukker ikke psykologisk nyansering (Svendsen, 1985 s, 144-145).

Fortelleren oppretter en umiddelbar distanse til embetsmannsgruppen, og plasserer seg selv trygt utilgjengelig bak en upersonlig, om enn allvitende fortellerrolle. Først og fremst skapes og opprettholdes avstanden gjennom fravær av noen personlig tilnærming i beskrivelsene.

Anti-intellektualisme

2.1 Naturen og det naturlige

Hamsun var på mange måter den aristokratiske romantiker. De verdiene han stiller opp mot det nye, er det gamle patriarkalske samfunn, er det naturlige liv i pakt med naturen, med bonden som dens selvfølgelige representant.

I sin irritasjon over mange av dem som fikk adgang til å studere og som senere gjerne sviktet sine egne, og den forrækt somme etter endt skolegang kunne vise for sin egen bakgrunn, (mange var jo født i landsdelen) og over den middelmådigheten de representerte, reagerte Hamsun med å dyrke motsetningen—bonden og nærheten til naturen. I stedet for å se på hva som hadde frembrakt denne påståtte middelmådigheten, satte han opp en ny storhet som først og fremst trakk veksler på det gamle bondesamfunnet. Nils M. Knutsen skriver:

”Hamsun roser ikke naturen” som mange av hans forgjengere hadde gjort, men ”han beskriver den (...) med en detaljrikdom og en observasjonsevne og en lidenskapelig innlevelse” (N. M. Knutsen, 2006, *Knut Hamsun og Nordland* s. 92). Jeg er enig med det Knutsen i dette. Med dyrkelsen av jorda og slekten, makte Hamsun fram et bilde av et menneske med en ny sunnhet, med en tilhørighet til slekten og ikke minst til jorda; en lengsel tilbake til det som en gang var.

”Hos Hamsun er menneskene avmektig underlagt naturens evige lover i et førborgerlig agrarsamfunn med et urokkelig føydalt sosialt hierarki” (A. Linneberg, 1982, *Historie og samfunn*, s.158-159). Hamsun kunne på den ene side gå til angrep på de trekk som fjernet menneskene fra jorden og det som for ham var det ”egentlige” arbeid, eller han kunne som han gjorde i *Markens grøde* (1917), velge å skildre jorddyrkingen og arbeidsfellesskapet på en gård for å vise hvor mye bedre det var. *Markens grøde* har blitt gjenstand for stor oppmerksomhet og blir alltid fremhevet i litteraturhistoriske eller biografiske fremstillinger av Hamsuns liv og forfatterskap. Isak Sellanraa går barhodet og sår sin åker, en nesten hellig handling, innenfor en trygg verden som han har skapt sammen med sin kone Inger, og som står i skarp kontrast til den moderne utvikling dikteren har hudflettet i en rekke bøker. Da er da et paradoks at Hamsun på Nørholm, ”en fiende av ”den moderne tid”, uansett var villig til å ta i bruk nye oppfinnelser i landbruket. Han eide en av de første traktorene i Norge, og var den første av distriktets bønder som gikk til anskaffelse av siloer”. (Ferguson, 1987, *Gåten Knut Hamsun*, s. 284).

Da Hamsun en gang ble spurt om han var naturvenn, svarte han: ”Om jeg er naturvenn? Litt naturfølelse har jeg naturligvis. Og det burde alle ha. Om ikke annet, så fordi det er den første religion og blir den siste. Det annet er bare prestelig, teologisk levebrød” (Marie Hamsun, 1974, *Regnbuen*, s.226). I en setning ”i artikkelen *Et Ord til os* (1910) skriver han følgende: ”(V)i har satt til vår Nøjsomhed, vor gode Ro, vore smaa og stille

Vaner, vi har mistet vor Arbejdsomhed, vort Indre har tabt.” (Baumgartner, 1997, *Den modernistisk Hamsun*, s.108).

Knut Hamsun leser seg inn i naturalismens litteratur. Han skriver i et brev: racen er uddød. Nei, vi faar begynde nede hos Naturen igjen nu, for at finde det skjønne Menneske. Se paa de høie i Samfundet, de er ikke skjønne. Oversivilisasjon, Gut, Sprængstofkultur” (Jørgen Haugan, 2006, *Solgudens fall*, s. 41).

Det er først og fremst ”akademikerne som tjener som eksempel på en hamsunsk anti-intellektualisme”, skriver Morten Giersing i boken *Det reaktionære oprør* (88). Altså menneskets bestrebelse på å bestemme, å forstå og å beherske naturen i vid forstand. Ofte er det snakk om en konsekvent samfunnsinndeling, og karakteriseringen er som sagt i svart- hvit. Det interessante i denne sammenheng er hvilke grunnleggende konfliktmønstre som ligger til grunn for denne nedtrakningen av embetsstanden, og en tilsvarende overtydelighet i idealiseringen av naturen og bondestanden. Embetsmannen blir vurdert som en trussel som vil velte om på alle opprinnelige verdier, og går imot et normgrunnlag som har vart i generasjoner. Det er i Hamsuns forfatterskap en avgrunn mellom de to verdener, embetsmannen og bondens, og ses som absolutt uforenelige motsetninger.

Akademikeren er altså en beskrivelse av et menneske i forfall, eller symptomer på forfall. Satt opp mot det patriarkalske samfunnet, eller skal jeg si idealsamfunnet der fordragelighet, orden og disiplin rå, er ”den kravlende maurtuve” av små mennesker, som ifølge Hamsun ikke er til å holde ut.

Hamsuns karakter er mest sympatisk når de lever i nærkontakt med naturen. Menneskets intellektuelle virksomhet står for Hamsun som kunstig og unaturlig, og som kjennetegner det mennesket som ikke lenger lever i pakt med naturen. Intellektualismen er for ham en unaturlighet, fordi den kommer til kort overfor naturen—”vinden blåser ikke i mønstre”, sier Hamsun med telegrafist Bårdsen i *Segelfoss By* (s.189). Man lærer for livet kun

i naturen. I *En vandrer spiller med sordin* kan man lese: ”Jeg var blit forvansket av alle de finheter jeg hadde faret med i mange år, før jeg fik studere tilbake til bonde”(s.309). Skal man se på andre steder i Hamsuns forfatterskap, er Eleseus i *Markens grøde* et annet eksempel. Hans lyst på bylivet ses som naturstridig; som en manglende sans for bonden og bondeyrket som kan føres tilbake til ingeniøren, for det var han som ga Eleseus blyanten til å leke med.

Stakkars Eleseus, han er så bortkastet, så endevendt. Han skulde vel ha været markbo hele tiden, nu er han mand som har lært å skrive bokstaver, han er uten tiltak *uten dybde* (...).

Der er noget ulykkelig og fordømt over den unge mand, det er som utbredt en skade i ham. Den gode distriktingeniør fra byen skulde kanskje ikke ha opdaget ham i hans barndom og tat ham til sig og gjort ham til noget, *barnet fik vel røtterne avslit og for ilde* (...) (*Markens grøde*, s. 386-387).

Med slike og liknende beskrivelser, forsøker Hamsun å sikre stabiliseringen av en samfunnsorden som ikke må forandres. Intet skal endre seg, intet *må* endre seg, det skal være som det *er*. Fanatismen dyrkes, underkastelsen er blitt en drift og ydmykelsen er blitt en integrert del av myten om den ”naturlige orden”. ”Nei man skal ikke tro at man har ret til mer sukkertøy end man får” (Hamsun samlede verker: Bind 5, *En vandrer spiller med sordin*, s. 419).

Vi møter den biologiske livsrytmen, et som vender tilbake til utgangspunktet, til en opprinnelig likevekttilstand. Det gjelder ikke kun enkeltindividets streben, men hele slektens.

Enten blir personene vurdert som nærmest karakterløse strebere slik som embetsmannen, eller så blir de karakterisert som personer med en sunnhet, slik som bonden. Omtalen av skikkelsenes tilstand produserer både moralsk og ideologisk stoff, skriver Anna Sofie Hansen (*Hamsun og publikum*, 1980, s. 33). Det hele avspeiler Hamsuns intuitive synsmåte, og kan virke en smule anstrengt. Det dreier seg ikke om å komme videre, men å komme tilbake til den tapte tilstanden, opprinneligheten. Der hvor karakterene beveger seg inn i et intellektuelt miljø, blir de fleste beskrevet som ubehjelpelige autodidakt. Det er kun

livets skole som gir den rette og naturlige oppdragelsen; bokskolen derimot, danner unatur. Menneskets egentlige plass er i naturen, der trengs det ingen boklærdom.

Menneskenaturen foredles altså hos Hamsun gjennom naturverdier. Naturen bevarer og opprettholder, den er skapende. Jo høyere grad karakterene er seg dette bevisst, jo større sympati får de av forfatteren. På universitetene mangler den praktiske dimensjonen og selvstendigheten som Hamsun er opptatt av.

Hovedområdet for hele Hamsuns forfatterskap er utvilsomt hvorledes et menneske kan *bli seg selv* i en verden hvor ytre krefter stiller sine hindringer i veien. Hvilke konflikter fører selvrealiseringsprosjektet til i den enkeltes liv? Sist, men ikke minst: hvilke menneskelige omkostninger blir konsekvensen for det menneske som velger å følge selvrealiseringens vei? Hamsun er klar på dette punkt. Hvis ikke mennesket skal miste seg selv, bør mennesket vende tilbake til jorden og det opprinnelige, dyrke den og finne rotfeste og holdepunkt for sitt liv. Det er bare kroppsarbeid som adler. Det hele avspeiler en kamp mellom en tiltalende og en frastøtende livsform. Men når striden delvis framtrer i dette lys, er det fordi embetsmannens og bondens tilværelse er knyttet til ulike sinnskvaliteter og svært ulike verdier.

En betraktning av bonden som det mest naturlige mennesket har nok sin forklaring i at Knut Hamsun vokste opp blant bønder og følte seg mest hjemme der. Her følte han seg ikke underlegen i motsetning til dem som var akademisk skolerte. Ofte ser vi når noen av bygdas gutter flytter til byen, blir de ikke bare rotløse, men mister også mye av selvrespekten. Det går sjelden godt.

Bygde og bondebakgrunnen skinner altså kraftig igjennom. Det var da også typer med en slik bakgrunn Hamsun har best tak på: bønder i sitt eget miljø eller bønder i by'n, oftest jevne folk, håndverkere eller småkårsfolk (som hadde slått seg opp som handelsmenn). Vi ser et islæt av idealisme, en følelse av at livet skal leves med de ofre som er nødvendige,

menneskene skal se sin storhet (og stolthet) i at de skal gjøre det beste ut i fra den situasjonen de er født inn i. Enhver skal bli på sin post!

Hvorfor denne dyrkelsen av naturen, til jorden og det som etter hans syn er det opprinnelige? Det er noe religiøst over det hele. Jo, ”(b)onden er gudfryktig overfor naturen (...). Samtidig erverver han sin eiendomsrett til statsalmenningen, gjennom eget slit – alene – etter beste oppskrift fra Rousseau (...). Den som arbeider, sår, høster og frydes. Naturens rundgang er menneskets evige liv, og det eneste vi trenger (A. Haaland, 1987, *HAMSUN, spenninger og slør*, s. 149).” Det ligger altså både et sterkt følelsesmessig engasjement og en psykologisk problematikk og dirrer mellom linjene” (Knutsen, 2006, *Knut Hamsun og Nordland*, s. 93).

2.2 Det glider litt nedad med os

Det er ikke frit for at det etter min mening glider litt nedad med os, mener jeg. Det tilstår jeg at jeg mener. Og det er især ungdommen jeg tenker på hermed. Vi er begyndt å gå saktelig tilbake, rent ut, vi sænker niveauet, og altsammen går mer eller mindre op i tøv. Ungdommen kræver ikke svært meget hverken av sig selv eller andre mer, den slår sig til ro med et lille og kaller det lille stort (Rottem, 2003, *Hamsun i Tromsø III*, s.241- 242).

Som sitatet viser, er Hamsun bekymret for de unge og den samfunnsmessige utviklingen. Det er bl.a. embetsmennene som får skylden for å pøse inn ”usunne” verdier hos de unge. Et miljø som er representert ved prester og professorer, blir oppfattet truende for individualiteten. Dette understrekes både direkte og indirekte både i skildringene i bøkene, og i mange av hans artikler. Et eksempel på dette er presten Lasses forandrede holdning (som jeg beskrev ovenfor), som står i tydelig kontrast til hans tidligere sjenerte væremåte: ”Ingen tok feil av ham (...), den trygge krop, han kunde bære et får på hver aksel ind i hjorden (...). Han hadde

ikke bispestav, ikke endnu, men han hadde langt hår og lærde briller fordi han var så studeret. Det var Lars Manuelaens søn, L. Lassen” (*Børn av tiden*, s.168).

”Naturforholdet har hos Hamsun har vært i fokus for Hamsun-forskningen fra begynnelsen”, skriver Anne G. Sæbø, i artikkelen *Syklisk tid og panteistisk rom i Hamsuns religionssyn*. Hun sier videre i samme artikkel: Vi aner her en panteisme som ”innebærer en omfavelse av naturens og livets sykliske vesen, dens evige tilblivelse og forgåelse, liv og død” (Anne G. Sæbø, 2003, *Hamsun i Tromsø III*, s. 29). Eksemplene jeg har gitt ovenfor viser dette (s. 43).

De unge er i Hamsuns forfatterskap ofte i følge Øystein Rottens artikkel *Handelens og poesiens sfære i Ny Jord*, preget av en slapphet, en manglende evne og vilje til å tenke stort og handle deretter (*Hamsun i Tromsø III*, s. 241). Dette er (...) beklagelsesverdig ettersom det er ungdommen et samfunn må sette sin lit til” (s. 241). Han skriver videre:” Hamsuns senere så velkjente ungdomsdyrking er klart til stede (...). Når ungdommen svikter, er det derfor enda større grunn til pessimisme” (s. 241).

Sunne, unge mennesker er nysgjerrig på verden, og denne nysgjerrigheten bidro til at de som hadde mulighet til det, gjerne reiste sørover for å skaffe seg utdanning. Skulle de ha utdanning måtte de dra sørover. Det fantes ingen høyere utdanningsinstitusjoner i nord. Det gir en viss innsikt å høre gamle folk fortelle om reelle valg situasjoner som de har vært oppe i: ”En mann fra Sør- Troms; ca. 1890, forteller at faren, som var relativt velstående, sendte ham til Trondheim da han var i 20-årsalderen, for å gå 1-årig handelsskole. Det var da en svært god utdanning” (M. Strøksnes, 2006, *Hva skjer i Nord- Norge?* s.40). På Hamsuns tid så den jevne mann opp til en som hadde skolegang, og når ett år på handelsskole ble regnet som svært god, hva blir ikke år på et universitet til i folks bevissthet?

Mange ble nok påvirket av de rådende oppfatninger av landsdelen, og hadde de først foretatt denne ”dannelsesreisen”, sto de i fare for å bli, om vi skal tolke Knut Hamsun rett,

tapt for hjembygda. Resultatet kunne bli at folk kom til å oppgi fiskerbondelivet, en utvikling Hamsun så som et tilbakesteg. Anna Sofie Hansen skriver i boka *Hamsun og publikum* (1980) at ”når Hamsun (...) i sine programerklæringer uttaler sig så begeistret *for* de—eller det unge, men *imod* de—eller det gamle, er det viktig at holde fast ved, at denne sympati med de unge alene er udsprunget af en medfølelse med eneren, der holdes nede af de store etablerede. Det er en følelse, der skriver sig fra en indre spænding hos Hamsun selv, fordi han netop følte sig som denne ener, og følelsen er således at betegne som en aggresion” (s.15).

Bygda kan sikkert nok være en arena for å utvikle omrisset av egen identitet, men i mange tilfeller er den ikke stedet for å *leve ut* denne identiteten. De som hadde bodd lenge borte fra bygda følte den gang som nå en stigende sosial avstand. Hver gang man kom ”hjem” ble man mer og mer fremmed. Utflytteren følte nok at de som ble værende ikke hadde utviklet seg, men spant rundt i samme sirkel, mens den som dro, hadde endret seg og blitt en annen. Mange skjønte fort ar verden hadde mye mer å by på, og slik sett ble ambisjon nummer en å komme seg langt bort. Bygdefellesskapet var også bygget rundt sladder, nedarvede maktforhold, få muligheter for sosial mobilitet, og intoleranse. Nærheten skyldtes at alle visste mye om hverandre. Denne kunnskapen kunne både gi en slags trygghet og være et instrument for sosial kontroll.

2.3 Skepsis til skole

Etter hvert som utviklingen skred fram og embetsmenn økte sin makt og sitt antall, var det mange bondesønner som ønsket mer boklig utdanning. ”Eksempelet på det økende tilsiget fra bygdene til embetsmannsgruppen og de ”dannedes” sjikt (...) gav dem (ungdommen) som regel bedre økonomiske forhold og høyere sosial status” (Mykland, 1979, *Norges historie, Bind II*, s. 379). Striden mellom bonde eller husmannssønn om man vil, og prest var i full

gang; en levendegjøring av tendenser som lå latent som en følge av den nye tid.

Oppkomlingene i blant dem, fisker- og bondesønner som får utdanning, er i Hamsuns verden motbydelige. Der hvor en av skikkelsene beveger seg inn i et intellektuelt miljø, blir denne beskrevet som en ubehjelpelig autodidakt. Det er kun livets skole som gir den rette og naturlige oppdragelsen. Bokskolen derimot, danner unatur. Menneskets egentlige plass er i naturen, der trengs det ingen boklig lærdom. Den tømmer mennesket for indre kvaliteter og man fylles av nytteløs viten, og som griper forstyrrende inn i den naturlige oppvekst gjennom akademikerne og i kjølevannet følger kun dårskap. ”Slik var Hamsuns måte å oppleve omverdenen på”, skriver Morten Giersing i boken *Det reaktionære oprør* (s. 88). Han sier videre at:

(d)en skole som Hamsun gjør op med var, som dagens, et oppgør værd: han giver dens indskrænkethed, dens blotte facts ubrugelighed, men forveksler *den* skole med *skolen* og gør op med lærdommen, det tillærte, det intellektuelle som sådant, idet han underkaster sig mystifikationen, myten 'de naturlige magter' og producerer et modbillede til det intellektuelle menneske: det biologiske—som lever op til sit 'iboende' og derved træder ind i den store, oprindelige sammenhæng med de evige magter (88).

Som jeg har forsøkt å gi eksempler på, kan man si at Hamsun opererer med en følt protest mot utdanning, hvor han gir problemene en forenklet og upresis løsning. En slik erkjennelse som han ikke holder tilbake, verken i sine bøker eller i den offentlige debatt, ligner fordommer. Det gjelder i aller høyeste grad samfunnsutviklingen i Norge, industrialiseringen, ungdommen og utdanningssystemet. Grunnen til at Hamsuns meninger eller fordommer om man vil, kan virke helt utrolige, er at de ble skapt og fikk næring fra stemninger, følelser og intuisjon hos en person som sto utenfor som en betrakter. Det er nødvendig for ham å forbli utenfor, hvis hans følelser eller fordommer skal bevares intakte og på den måten produktive Det er verdienes rangordning embetsmennene hjelper Hamsun med å få klarhet i.

I boken *Siste Kapittel* (1923), skriver han.:

Hva er skole? Skole det er mors daglige undervisning og en fars daglige lære; bokskole derimot det er noget som er fundet på, en instutisjon som kompliserer livet

med vilje og gjør det slitsommere å leve fra menneskets sjetten år til døden. Boken, det trykte ord til alle og enhver fylder jo verden med utilfredshet og ulykke, med kvantitativ dannelse, civilisation (s.123).

Skolen starter således en usunn lærdom, universitetene fortsetter, og akademikeren blir produktet.

Her går de nu og gjemmer samvittighedsfuldt i sine små hjærner Sveits' flateinnhold og årstallene for de puniske krige, de stormer tilfjelds med følgende naturkunnskap i hjertet: fiskene er hvirveldyr; de *hinker* hjem igjen med sin første erfaring om et *mat boldomløp* (*Konerne ved vandposten*, 1920, s.86).

På universitetet mangler den praktiske dimensjonen og selvstendigheten som Hamsun synes å være så opptatt av. Å vite hvordan man reparerer noe som er gått i stykker eller røyker fisk, er hos forfatteren en mer verdifull type kunnskap enn den man erverver seg etter noen år på skolebenken. Skolekunnskaper er ødeleggende for det sunne legemet og den er ikke bare unødvendig, men i aller høyeste grad årsaken til utilfredsstillelse og ulykke. Den i følge Hamsun latterlige og borgerlige *abc-vildfarelse*, er en hårreisende utskielse, "den delikate ryggesløshet, kongesynden", sier Nagel i *Mysterier* (1969, s. 53). Dette er bare ett eksempel av mange på hans moraliserende holdning. Det er en bevissthet omkring det å bli i en slags ubevisst tilstand. Hamsun søker bort i fra borgelige bindinger eller verdier som skoling gir, og innkapsler seg i en slags romantisk tilstand hvor man ikke lar omverdenen gripe forstyrrede inn.

Hamsun lar Isak Sellanrå i *Markens grøde* mene at "boklig uvitenhet var til en viss grad menneskets kraft, slik lot han barnene vokse op" (M. Giersig, 1975, *Det reaktionære oprør*, s. 87). I *En vandrer spiller med sordin*: "Jeg var blitt forvansket av alle de finheter jeg hadde faret med i mange år, jeg fik studere tilbake til bonde" (s. 39). I *Konerne ved vandposten*, sier konsul Johnsen: "(V)i går (...) og læser, vi opøver vår forstand. Hvor det er goldt, hvor det er fattig! Se på disse forstandige, de har bare lært sit, de kan det, det er skolens gjerning, studierne, hukommelseskunsten" (s.100). Det kan se ut til at Knut Hamsun har

glemt sin egen ungdoms ærgjerrighet og tidligere boklige tilbøyeligheter. Han leste seg i følge biografien, til en egen utdanning (Ferguson, 1987, s. 29).

De tillærte kunnskapene settes ikke bare i motsetning til det sunne og det naturlige livet, men settes opp mot hverandre som motsetninger som ikke kan forenes:

Han har hender; hva skal han med dem? De er bygget til bruk, til slit, der er knokler til noget usædvanlig de er den rene overdrivelse, men disse hender er *bleke og sykelige, av uvirksomhet* det er overmåte ulogiske hender, han har ingen nytte hat av dem i livet (...). Nu sitter han her med *slappe muskler og med en hjærne som er medtatt av ungdommens og manddommens skoleslit*, men han er en anset mand, man kan spørre ham om mangt og meget og få svar, han har læst det og vet hvor det står, han har *papegøjeaktig kundskap* (*Segelfoss by*, s.265).

Mens det første er tillært ”papegøjeaktig kundskap”, er det andre medfødt og (derfor) opprinnelig og med en direkte tilknytning til sjelen. ”(V)i har forsømt å bøie hodet. Nu har vi gåt os fast har vi, og redningen kommer ikke til å bestå i mer kundskap og ytre færdigheter, men i indadvendthet, i eftertanke”(Konerne ved vandposten, Hamsun samlede verker: Bind 8, 2002, s. 100).

Forfatteren legger altså mange ganger mer an på å vise, dokumentere enn å forklare og prøver ikke å holde sine meninger, sympatier og antipatier for seg selv. Han kommer med subjektive kommentarer og refleksjoner som viser hans personlige innstilling. Nok et eksempel som kan være med på å illustrere dette, er hvordan Hamsun gjør løytnant Holmsens ord til sine egne når han sier:

Man kan lev på kultur, men man kan ikke leve på å skrive og læse, man kan ikke leve på skolekundskap- det er det bare somme som kan leve av. (...). Blot skolekunderskaper lader sig ikke leve på (*Børn av tiden*, s.69).

Hamsuns livsfilosofi bygget på en tro på en styrende orden, en høyere evig makt som skulle frigjøre ham fra intellektualismens og rasjonalismens fremmedgjørelse. Han gjør opprør mot en skole som ga ungdommen det han kaller ubrukelige kunnskaper. I artikkelen *Ærer de Unge*” skriver han: ”Universitetsprofessorer burde kunne afsættes uden Lov og Dom—uden

Vilkaarlighed og uden Uretfærdighed, bare med et blidt Tryk fra den Ungdom, som vanskøttes under Ældens Autoritet” (K. Hamsun, *Atrikler*, 1939, s.107).

Den statiske tilstand som skulle være folkets dypeste behov, og som løytnant W. Holmsen streber etter å opprettholde, gir seg til kjenne ved at Hamsun lar ham mene at han bekrefter en livslov som går ut på at noen er født til herrer, mens andre er født til tjenere. Selve tilegnelsen av boklig lærdom er ikke noe å strebe etter. Det naturlige menneske er det som holder seg fri fra ”finhet” og snobberi, og som ydmykt underkaster seg og lever sitt liv som jeger, vandrer eller bonde, altså naturens praktikere. I *Børn av tiden*: ”Man kan også leve på natur. Som embetsmanden ikke kan leve på kultur som han ikke har og ikke kan ha eftersom kultur ikke er skolekundskap (...) (s. 70).

I kritikken av skolen vendes altså blikket innad mot det iboende, den naturlige sjel og utad mot naturen og det man ydmykt kan lære av den. Likevel må det nevnes at Hamsun ut fra sin personlige ideologi som så ofte idealisere bondestanden og nedvurdere embetsstanden, ikke alltid er riktig. Begge blir i min lesing lagt under lupen og gitt karaktertrekk etter menneskelige egenskaper.

Det er snakk om en konsekvent samfunnsinndeling, hvor oppdelingen og argumentasjonen hele tiden skjer på bakgrunn av idealiseringen av en anti-intelektualisme og hierarkisk samfunnsoppfattelse. Vi finner dette i andre av Hamsuns bøker også, men ikke så tydelig som i Segelfossbøkene. I *Det reaktionære oprør*, sier Giersing ”(...) deres (dvs. embetsstandens) middelmådighed og ringe åndelige grundværdi er den karakteristiske hamsunske term, *rodløshed*, og her menes både den fysiske (geografiske) og den åndelige rodløshed. Slægtskabsforholdene er inavl af middelmådigheden, uden håb for storheden, da den kun kan opstå ved indavl af rigdom og luksus (s.196).

”For å kunne leve på kultur må man som første vilkår fødes i *rikdom* og luksus i mange ledd, det nytter ikke å komme fra almindelige kår og jævn fattigdom i et embedsmandshjem” (*Børn av tiden*, s. 69). Hamsun skriver videre:

Denne rikdom og luksus i flere ledd skal avsætte den karakter i en som gjør mennesket til en personlighet. La det da leve på kultur. Embetsmændene- Gud velsigne dig, min ven, ser du ikke mer med dine øine hvor de er dumme og ubrukelige og anvendelige. Læg mærke til den måten de befordres på - er det efter skjæbne eller uregelmessighet? Så du nogensinde at det var efter storhet? Hvordan kan det være efter det som ikke findes? Det er efter alder, tjenestetid og skolekundskap. Det findes! De kan heller ikke befordres annerledes, jeg sier det ikke derfor, de skal plukkes ut av en have av alminderlighet og til almindelig bruk. Det er så i alle land, det er så hos os (*Børn av tiden*, s.69).

Lærdommen griper altså forstyrrende inn i den naturlige oppvekst via sine bærere, akademikeren. Forfatteren tegner en skole hvor undervisningen har alvorlige skadevirkninger på den oppvoksende slekt. ”Nu begynner slaveriet! Sadisme og ingenting annet overfor små børn”, sa han da hans sønn Tore skulle begynne på skolen (Marie Hamsun, 1974, *Regnbuen*, s. 233).

Hamsun behandler dette temaet i flere av sine bøker. Her følger noen flere eksempler: I *Den siste glæde* (1912), kan man lese: ”Jeg så ingen sødme hos hende, bare opspilledhet. Hun hadde læret grammatikker, men intet innhold, hendes *natur* var underernæret. En ret pike skulde gifte sig, hun skulde bli en mands kone, hun skulde bli mor, hun skulde blit sin egen velsignelse” (s.46).(Uthevelsen av natur, er Hamsuns egen). I *Siste kapitel* (1923), fortelles det at Julie d’Espard ”sitter på kontor i Kristiania fordi hun heter d’Espard og har været av sted og lært fransk. Hun vet intet især, hun taler mellemklassens unuancerte norsk (...) har ikke lært å styre hus, kan ikke gjøre en dags arbeide, ikke sy sin egen bluse, men hun kan klikke på en skrivemaskine og hun har lært fransk. Stakkars Julie d’Espard” (s.20). Og Gordon Tideman i *Men livet lever*, hadde bare lært ”teknikk, sprog og kontorarbeide, kurser, punktligheit, han kunde læse det som stod på franske piper og engelske trådsneller, han hadde

altså mange kundskaper, men i grunden liten forstand og ringe skjøn” han var flink i ”skolefag, men ute av stand til noget stort” (s.41).

I *Børn av Tiden*, kunne ikke løytnanten snakke med stedets embetsmenn på lik linje som med sine egne sambygdinger, deres tankegang var annerledes. De hadde jo bare lært fra skolebøkene! Og som vi har sett, lar Hamsun den komiske og selvhøytidelige Lassen få gjennomgå i harske ordelag: ”(...) hænderne var blit tyndslitte av å blade i bøker og skrifter, (...). Han hadde langt hår og lærde briller, fordi han var så studeret” (*Børn av tiden*, s.168).

Hamsun var en fremragende humorist og brukte enhver mulighet i sitt forfatterskap til de mest fantastiske overdrivelser, for å få fram den ønskede effekten hos sine karakterer. Folk fra alle samfunnslag blir satt under lupen. Spesielt får, som jeg har gitt eksempler på, embetsmenn unngjelde og avslører forfatterens hensikt, nemlig å drive de fleste akademikere til latterlighet, men ikke uten den lune hamsunske humor og ironi.

Kritikken av embetsmenn og skole og all den negativitet Hamsun legger for dagen, åpner for en forståelse av at forfatteren er fastlåst i fortiden. Han kommer seg ikke videre og er blind for at den nye tiden med mer skolegang og utdannelse også kunne føre med seg goder. Hos Hamsun er det et enten eller. I samtiden var han farget av fortidens perspektiv, og som det går fram av det jeg skrev ovenfor, ser vi hvordan hans nåtid *er* fortiden.

2.4 Fortellerstemmen i Hamsuns romaner

Som neste punkt vil jeg si helt kort noe om fortellerstemmen i Knut Hamsuns mange romaner.

De preges etter mitt syn av en flerstemmighet som tvinger fram en aktivering av leserens dømmekraft og kritiske sans. På den ene siden finner vi en allvitende forteller, som flytter perspektivet dit han måtte ønske. På den andre siden skifter fortellerstemmen til tider, til å engasjeres i karakterene og låne perspektiv til deres eget syn på verden. Eksempler på det,

finner vi hos enkelte representanter for embetsstanden, i bl.a. i romanene *Børn av tiden*, *Segelfoss by* og *Men livet lever*, som jeg har skrevet om tidligere. Når fortellerstemmen viser embetsmennesenes perspektiv, preges de nesten alltid av usympatiske observasjoner og deres syn på verden om enn noe overfladisk.

Skiftende perspektiver gir leseren en beskjed om at den allvitende fortelleren er preget av *eget* perspektiv. Ettersom ulike perspektiver presenteres på samme ting, noen ganger fra fortellerstemmen, andre ganger fra karakterene, fremmes det en kritisk holdning til hvorvidt det er fortellerstemmen som forvalter den *sanne* versjonen av verden, og bidrar både til å destabilisere fortolkninger i romanene og samtidig gjøre disse flertydige.

2.5 Historien om Knut Hamsun—en kort biografi

Knut Hamsuns bakgrunn og oppvekst, sammenfattet han en gang slik: ”Jeg kom fra jorden og skogen med alle mine røtter. I byene bare lever jeg et kunstig liv med kafèer og åndsrikheter og alskens hjernespin. Men jeg er fra jorden. Og man skulle ikke gå ut fra at jeg bare ”dikter” når jeg skriver om den” (L. R. Langslet, 1996, *Knut Hamsun, Det skiftende spillets dikter*, s.12).

Knut Hamsun ble født i Gudbrandsdalen i 1859. Begge foreldrene var av gammel bondeætt, men satt trangt i det. Fattigdommen ble etter hvert så sterk at familien brøt opp og satte kursen for Hamarøy i Nordland, der Knuts mer velstående morbror, Hans Olsen, hadde kjøpt småbruket Hamsund. Selv var han rundt tre år da familien flyttet til Hamarøy i Nordland. Slik ble Nordland den egentlige hjemstavn i Knut Hamsuns etter hvert så omflakkende liv, og rammen om det meste av hans diktning. Der lærte han seg tonen i det nordlandske lynne, og suget inntrykk av folkeliv og storslagen natur med ville fjell og utsyn mot havet.

Da foreldrene reiste fra Gudbrandsdalen, var de gamle tider i ferd med å forvinne, Norge var i ferd med å bli industrialisert. Vi fikk både jernbane og bedre veier som ”stimulerte strømmen til byene (...). De som følte at de gamle verdiene var i ferd med å forsvinne, men ikke helt ville gi slipp på dem, hadde den tredje utfartsmulighet i tillegg til byene og Amerika, de kunne gi seg selv en ny start i Nord- Norge, skriver Robert Ferguson i Hamsun-biografien *Gåten Knut Hamsun* (s. 15).

Noen egentlig fortellertradisjon har nok Hamsun neppe kjent fra barndommen, men både faren og morbroren (i følge Skavlan) var underholdende fortellere. ”Barndomsminnene holdt han lenge for seg selv. I dag finnes det knapt noe som ble skriftfestet hjemme i Hamsund. Hvor de tidligste skriviene hans ble av, er det vel ingen som vet” (Thorheim og Grepstad, 2002, *Hamsun i Æventyrland*, s.18). Hamsun sa selv at han diktet og skrev fra han var åtte år gammel. ”I *Blant Dyr*, en liten skisse fra Hamsuns tidligste barndom på Hamarøy,(...), beskriver han et tapt paradys der barna levet i harmoni og nærhet med dyrene på gården og naturen omkring dem” (Ferguson, 1987, s. 17). Ferguson skriver videre: ”Et slør av idyll og magi ligger over det liv han skildrer i *Blant Dyr*, og det er helt typisk at han uten å forandre tone eller tempo i beskrivelsen av disse uskyldsdager, også tar med en lengre beretning om en syk katt som ble hengt fordi moren hans hadde bedt ham om å ta livet av den” (s. 17).

Nordlandsk natur og folkeliv som han opplevde det under oppveksten og i avgjørende ungdomsår, kom for alltid til å prege hans diktning, hvor språket, denne makeløse blanding av nordlandsk dagligtale (”ravgal indtil Kunst,” som han sa) og opphøyet bibelstil, danner en fullkommen legering. Hendelser fra barndommen, har Hamsun senere tatt opp igjen i bøkene.

”(D)a Hamsun var ni år gammel, ble han sendt av gårde for å bo hos onkel Hans på Presteid, og som det kommer frem i forfatterensberetning til psykiaterne rundt 80 år senere, hadde han klare minner fra sine fem år på prestegården; han betraktet Hans Olsen som en av dem som hadde hatt størst innflytelse på hans egen karakterdannelse” (Ferguson, 1987, s. 17-18). Det var et hardt og brutalt liv han fikk hos onkelen. Onkel Hans var delvis lam, og ”med jernhånd forsøkte han å omskape nevøen til et redskap for sin egen svake og sykelige kropp” (s. 18). Det var bare når han gjette ute i marken, han opplevde litt glede og en mystikk (om han ennå ikke visste hva mystikk var). Han følte en samhørighet med alt som rørte seg i naturen. Dette satte også dype spor i diktningen.

Mer enn noe annet synes han å ha hatet den ensomhet og isolasjon som onkelens ordning tvang ham inn i. Når han ikke arbeidet på gården eller på onkelens kontor, ble han gjerne tilkalt for å lese fra religiøse skrifter for en liten gruppe mennesker, som var inspirert av Stavanger-evangelisten Lars Oftedal (Tore Hamsun, 1987, *Knut Hamsun- min far*, s. 26) Skriftene hans måtte gutten sitte og lese høyt fra i timevis, forteller han i boka om Lars Oftedal fra 1889.

I en serie avisartikler (1889), rettet Hamsun kraftige angrep mot Lars Oftedal og hans gledesløse pietisme” (Ferguson, 1987, s. 20). Oftedal var prest og stortingsmann. Hamsun karakteriserer ham slik:

En Mand, der lige saa let kan svælge en Fornærmelse som sige en Grovhed; en Mand hvis kompleks af Evner er en lige saa strid Energi som en mild Hjertelighed og en raa naivitet; en kjødsterk natur, der aldrig lader sig forbløffe; en Præst, der i samme Øieblikk, som han ufrivilligen har sagt en Løgn, kan takke Gud, fordi han har faaet Naade til at vidne Sandheden; en forslagen Filister og et Guds Barn (Trygve Braatøy, 1979, *Livets cirkel*, s. 72)

”Den forrækt forfatteren her la for dagen, var blandet med bitre minner fra guttedagene” Ferguson, 1987, s. 20).

Arbeidet hos onkelen skjedde under ”skammelig tukt”, forteller Hamsun mange år senere. Han kom ofte tilbake til oppholdet der i sine arbeider. Om det var for å få utløp for sin egen aggresjon skal jeg ikke komme inn på her, men sikkert er det at Oftedal vekket ubehagelige minner. Dette kan ha vært en medvirkende årsak til Hamsuns senere så negative syn på pretestanden, men høytlesningen ga ham i alle fall en grundig kjennskap til litteraturen. Det mest positive erfaringene han fikk i disse årene, var nok at det var her han for første gang hadde adgang til bøker.

Salmeboken og aviser hadde vært eneste lesestoff i hjemmet. Hos onkelen hadde han et helt bibliotek til rådighet. Her hadde han tilgang til for eksempel P:A: Munchs og Jacob

Aalls verker, Brødrene Grimms eventyr og Bjørnsons bondefortellinger, forruten bøker og blader av mer populær art, og geografi, naturfag- og historiebøker.(s. 21)

Samme år som han flyttet inn hos onkelen, begynte han på skolen. ”Undervisningen på omgangsskolen var enkel og sporadisk; meningen var at hvert barn skulle ha 69 skoledager i året, men dette var ikke så lett å få til, da gårdsarbeidet også krevde sitt av barna (s. 22).

”Knut og Hans Olsen skilte lag for godt i 1873, men Hamsun skulle gjenoppleve disse fem årene hele livet. Det kan man kanskje se i den nesten sykelige aversjon mot alle former for autoritet som kjennetegner forfatteren inntil han ble en voksen mann” (s.23).

Fra onkelen dro Hamsun til Lom, og arbeidet der som handelsbetjent. Senere kom den unge Knut Hamsun til storkjøpmannen Walsøe på Hamarøy. Bak disken er gutten i sitt ess, akkurat som Theodor på Bua i Segelfoss by (1915). Hva dette oppholdet kan ha betydd er det umulig å avgjøre, men miljøet der har nok hatt stor innflytelse for hans senere diktning.

En tid dro han også som skreppekar omkring på bygdene. Han kom til Bodø der han offisielt gikk i skomakerlære, men skomakeren ble ikke ved sin lest. Etter bare noen få måneder takket han for seg. Frihetstrangen var større enn trangen til å lære seg et fag.

Hans bestrebelsers var i disse årene kun rettet mot ett mål, å vinne aksept som dikter, men veien dit skulle vise seg å bli lenger enn han hadde ventet. Knut Hamsun brøt opp fra et tradisjonelt bondemiljø og bestemte seg for å etablere seg som forfatter i et bymiljø, hvor normene var helt ukjente for ham. Året etter at *Bjørger* kom ut (1879), forlot Hamsun Nordland. Det skulle gå hele 20 år før han vendte tilbake.

Med økonomisk støtte fra kjøpmann Zahl, ble han i stand til å skrive ferdig en fortelling. Han skriver i et brev hva ”en del Autoriteter” har sagt om ham. Han refererer her til både Skavlan og Munch som begge er professorer. De sier:

Efterat have gjennemlæst Hrr. Knut Hamsunns Fortælling ”Frida” kan jeg ikke andet end finde, at den (unge) Forfatter har store poetiske Evner, men hans Frembringelse

nu, er formeget hildet i Efterligning af Björnsons *Stil*, saa at der maa en Klarning til, forar frembringe et tilfredstillende Resultat.

(...) min Mening om Knut Hamsunn, som har tilstilet mig et Digt og en Fortælling, er i meget den samme som Hrr. A. Munchs.—Men det er dog besynderlig for en saa ung Autodidakt at kunne gaa saaledes ind i en anden Forfatters Stil, særlig er det besynderlig, at (han) har kunnet gennemføre den i sin Helhed saa konsekvent. Dette röber vistnok uudviklet, men *meget stort Digteranlæg*. Der vilde være ondt, om ikke Forfatteren, der er meget ung og har mange Intresser, fikk sin fulde åndelige Udvikling (Ferguson, s. 45-46).

Veien fra bondegutt til yrkesforfatter var lang og kronglete og mye av forklaringen til den innbitte motstanden til embetsmenn har nok som jeg har nevnt, sin bakgrunn i biografiske forhold, noe som også Anna Sofie Hansen skriver i sin bok *Knut Hamsun og publikum*:

Knut Hamsun brød op fra et traditionsrigt bondemiljø og tog ind for at etablere sig som digter i et bymiljø, hvor normene var ham ukendte (...). Knut Hamsuns bestræbelser i disse år var kun rettet mod et mål: at vinde accept dom digter. Men omverdenen ville ikke. Omverdenen var optaget af materielle forhold. Den begyndende industrialisme fik den til at fokusere på forbrug, og den tilsvarende litteratur behandlede samfundsmæssige sammenhænge og stiliserede typer, sagde Hamsun bl.a. i de foredrag, han turnerede med i begyndelsen af 90-erne (s. 14).

Vi aner en utilstrekkelighetsfølelse eller et mindreverdighetskompleks, og ikke minst, selvhevdelse i deler av forfatterskapet. Dette kom til å prege Knut Hamsun gjennom store deler av livet. Man kan spørre seg hvorfor denne mindreverdighetsfølelsen er til stede hos en dikter som var så kjent og som ofte uttrykte seg svært arrogant.

Anna Sofie Hansen skriver videre:

Hamsun opnåede vel med sine tidlige provokationer at spænde nogle forventninger hos publikum. Han skapte sig image af at være fræk og radikal, men i højeste grad interessant. Dog var der ting, der var væsentligere som bekræftelse på geniet end omverdenens accept, der egentlig var vigtigst som fundament for de materielle vilkår. Inspirasjonen var for Hamsun den høyeste garant for utvalgheden. Et nærmest guddommelig forhold, som kan henrykke ham i taknemmelighed mod alt og alle (...). Dvs. inspirationen er en slags kompensasjon for den manglende samfundsmæssige accept, vedat den er mulig at gribe for den enkelte, dvs. Hamsun, trods social og samfundsmæssig isolation (*Hamsun og publikum*, 1980, s. 17).

Hamsun var i vanskeligheter økonomisk. Han vandret fra første stund omkring fra sted til sted, fra pensjonat til pensjonat. Han dro rastløs og famlende omkring før han slo igjennom.

Han reiste bl.a. til København med fortellingen *Frida*, men ble ikke antatt hos Hegel, den daværende direktør for Gyldendal. Boken var ikke noe annet enn en ny bondefortelling i Bjørnsons stil. Det er av den grunn også forståelig at ingen ville gi den ut, selv om boken var aldri så god i sin sjanger. At Hamsun i det hele tatt skrev boken, viser hvor liten kjennskap han hadde til tidens toneangivende litterære retning. Fortellinger som idealiserte bygda og livet der, var avleggs, og det var *sosialrealismen* (min utheving) som opptok Norges største og viktigste forfattere.

Forfatteren måtte lære seg utholdenhetens kunst. Han fikk mye motgang, men dette til tross, han var fast bestemt på å bli dikter, og hadde en urokkelig tro på at han en dag ville klare å slå igjennom som forfatter.

I sitt liv hadde Hamsun ”erfart mangt et miljø og landskap. Mang en saftig replikk og mangt et lys hadde streifet hans sanser. Han hadde sett og hørt og møtt ulike og eiendommelige skikkelser, observert tildragelser og opptrinn” (Thorheim og Grepstad, 2002, *Hamsun i Æventyrland*, s. 61). 30 år gammel, var han i besittelse av et hav av livserfaring. Erfaringer fra forskjellige miljøer og mennesker og som kom til å befolke mye av diktningen. En diktning han i stor grad skaper borte fra Nordland. ”Han hadde virkelig sett det stridende livet, og selv stått midt oppe i det”, sier Øyslebø i sin bok *Hamsun gjennom stilen* (1964, s. 165). Det var så visst ikke mange på hans alder som hadde hatt den bereisthet og livserfaring som Hamsun hadde.

I 1882 dro Knut Hamsun over til Amerika. Etter å ha arbeidet på farmene, blant annet som grisepasser, ble han handelsbetjent i Elroy; og da handelsmannen også var postbestyrer, kunne Hamsun—som kjente postarbeidet fra sin onkel Hans Olsen—også hjelpe til med det samtidig som han reiste rundt og holdt foredrag, men disse lot ikke til å slå an.

Ved siden av slitet for å opprettholde livet, skrev han uavlatelig, også ”over there”. ”Som sædvanlig satte jeg mig ogsaa denne Kvæld til at skrive paa noget”, heter det i *Rædsel*

(Skavlan, 1934, *Knut Hamsun*, s.82). Men det gikk ikke bedre med å slå igjennom som dikter eller foredragsholder der enn hjemme i Norge. På sin amerikareise kom han også innom Minneapolis, som var et helt lite norsk kultursentrum blant utvandrere. Her kom han inn i et miljø som kulturelt lå på høyde med hans evner og interesser. Det var her han traff Kristofer Janson. Det var også i Amerika han stiftet et nærmere bekjentskap med forfatteren Mark Twain som skulle sette dype spor også i eget forfatterskap (Ferguson, 1987, s.67).

”En fiende hadde han også skaffet seg der borte, nemlig presten Ruth, som advarte folk mot å høre på hans foredrag. Bjørnson hadde rettet harde angrep mot kristendommen og statskirken, og ethvert forsvar for Bjørnson var nærmest som kjetteri å regne. Men Hamsun trengte kamp og noe å bryne seg på, og vekket til debatt med sine likefremme og originale synspunkter” (s. 65).

Knut Hamsun fikk to opphold i Amerika, men livet der svarte ikke til forventningene. Han ble syk og var sikker på at han nærmet seg slutten på livet. I 1884 reiste han så hjem igjen til Norge. Senere viste det seg at han ikke var dødssyk, men overanstrengt og han dro til Valdres for å samle krefter. Her leste og skrev han. Han arbeidet stadig på en bok, skrev i aviser og tidsskrifter i de første årene etter at han var kommet tilbake. Sykdommen var kanskje vesentligst en innbilning, men subjektivt sett, hadde han opplevd å se døden i øyet. Alltid hadde han levd i et kampforhold, nervene var medtatt og ga ham aldri ro, noe som i følge Marie Hamsun, skulle forfølge ham resten av livet (M. Hamsun, 1974, *Regnbuen*, s. 255). Hele hans jeg var innstilt på å presse livsprosessene til det ytterste i ytelse.

Knut Hamsun foretok mange reiser. Etter Amerika, dro han i 1893 til Paris, som de fleste europeiske kunstnere var ”kulturens sentrum, og Hamsun kom med tog fra Antwerpen for å slutte seg til de mange skandinaver som allerede bodde der” (Ferguson, 1987, s. 152). I 1899, til Finland, og så videre til Russland. ”I like stor grad som han viste likegyldighet overfor det siviliserte og det forfinede, lengtet han etter å mestre kunsten å være et dannet

menneske; det var streben etter dannelse som førte ham til Frankrike,” skriver Robert Ferguson (s.151).

Den begynnende industrialiseringen fikk forfattere til å behandle samfunnsmessige sammenhenger og stiliserte mennesker som typer, sa Hamsun blant annet i foredrag som han turnerte med på begynnelsen av 1890-årene. Formålet var å bevisstgjøre publikum om den radikale forskjellen mellom sin egen nye psykologisk-nervøse litteratur og Ibsens foreldete karakter- og typetegning. (Anna Sofie Hansen, *Hamsun og publikum*, 1980, s.14-15). ”At ettertiden kanskje kan oppfatte forholdet omvendt er egentlig saken uvedkommende, fordi eksempelet illustrerer en typiske Hamsun-provokasjon” (s. 14-15).

I foredraget om psykologisk litteratur går han til felts mot karaktertegninger. Han håner en realistisk litteratur som mener å være objektiv og støtter seg til vitenskap og tall. Han sier:

En objektiv mann er en abnormitet—må jeg be Dem om ikke å oppfatte dette som et paradoks fra min side. En forfatter er ikke noe spredt, alment, som han da måtte være hvis han skulle være objektiv for en forfatter er et enkelt individ, en subjektivitet, som ser bare med sine øyne, en subjektivitet som føler bare med sitt hjerte—og de største forfattere på jorden er ikke blitt store ved å lage objektiv poesi, men nettopp ved å dikte herlige lidenskapelige partisanger (K. Krogvig: *Den unge Hamsun* Morgenpostens kronikk 28. oktober 1960).

For å gi et bilde på hva han mener med psykologisk litteratur, forteller han i et foredrag ”en historie om hvorledes han ligger og kikker på sitt vertskap gjennom et hull i gulvet for å studere deres fineste psykologiske reaksjoner, og det skal innrømmes at han viser meget stor skarpsindighet” (K. Krogvig, samme artikkel).

Han hadde også fått erfare subjektivitetens avgjørende betydning for sjelelivet. Mennesket kan bevisst åpne seg for innpulser som synes overnaturlige, det kan øke sin lydhørhet for både ytre og indre stimuli. Begrepet det ubevisste sjeleliv blir en uhyre sekk som han samler alle dunkle anelser i. I dag er ubevisste strømninger i sjelelivet et velkjent faktum. Forklaringene som Freud og mange andre fagpsykologer har gitt, kan derimot være

omdiskutert. Slike strømninger og betydningen av dem for handling og uttrykksmåte, var heller ingen hemmelighet for 1880-årenes litteratur. Hamsun nektet bare å se det. I artikler og foredrag hamret han fast at den ledende litteratur ene og alene beskjeftiget seg med samfunn, vitenskap og praktiske problemer, med alt unntatt enkeltmennesket. Da hans gjennombruddsroman *Sult* kom ut i 1890, hadde Hamsun i årenes løp gjentatte ganger forsøkt å skape seg et navn som forfatter. Gang på gang var han blitt trengt tilbake.

Han opptrådte også som politisk skribent, som venstreforfatter, med en rekke skarpe polemiske føljetonger, med utgangspunkt i egen barndom. Selv om Hamsun naturligvis hadde mottatt impulser fra sjeleskildringer i litteraturen, må det fremheves hva hans egne livserfaringer kan ha betydd; klokkeetroen på suggesjonens makt skyldtes heller dyrekjøpt erfaring. Han kan ofte skifte sinnsstemning og veksler i bøkene mellom å være høyt oppe (bokstavelig talt) og dypt nede. Episoder og opplevelser som forteller om dette, finnes spredt rundt i forfatterskapet. I tretten år kjempet han for anerkjennelse. Det skal en sterk rygg til for å klare noe slikt, særlig når han måtte ta annet arbeid ved siden av. Det var ytterst få som trodde på hans begavelse. Han hadde i årevis blitt avist med ordene om ”at komme igjen om nogle Dage”.

Knut Hamsun var en ”selfmade man”. Han førte en lang kamp før han slo igjennom som forfatter. Allerede i 1877 ga han ut fortellingen *Den gaadefulde* under sitt opprinnelige navn, Knut Pedersen. Hans egentlige debut fant sted i 1890 med romanen *Sult*, som vakte oppsikt i litterære miljøer i hele Norden, og som sammen med romanen *Mysterier* (1892), *Pan* (1893) og *Victoria* (1898) regnes blant hans betydeligste litterære arbeider fra tiden før århundreskiftet. I 1890-årene skapte han en litteratur som var preget av subjektivismen og identitetssøken. Hovedpersonene i verk fra denne tiden vender ryggen til samfunnet og søker etter en meningsfull tilværelse utenfor denne. Disse vandrere som de kalles (fordi de ikke har

tilhørighet til et spesielt sosialt miljø), ser naturen som overordnet samfunnet og finner mening i tilværelsen ved å frigjøre seg fra samfunnets avhengighet.

Man taler gjerne om en subjektiv periode i bøkene hans fram til *Børn av Tiden* (1913). I denne perioden er skildringene hovedsakelig personschildringer. Handlingen er knyttet til et enkeltindivid, en Hamsun -skikkelse som virkeligheten i alt vesentlig er opplevd med eller gjennom, og som forfatteren stort sett synes å identifisere seg med, sympatisere eller hvordan man nå vil uttrykke det.

Rundt 1910 skjer det en forandring i disse vandreres holdning både til natur og samfunn. I 1906 ga Hamsun ut *Under Høststjernene*, i 1909 *En vandrør spiller med Sordin* og i 1912 *Den siste Glæde*. Disse tre romanene innleder overgangen til hans mer samfunnskritiske verker. Denne andre perioden omtales gjerne som den sosiale perioden hvor ”roman-jeget” forsvinner. Nå blir blikket rettet fra det personlige og indre til det mer samfunnsmessige, ”den ytre tids- og samfunnssituasjonen. Det er slik å forstå ikke Isak Sellanrås indre som primært skildres i *Markens Grøde* (1917), men hans gjerninger (noe ytre), i en historisk avgjørende periode” (Øyslebø, *Hamsun gjennom stilen*, 1964, s.42).

I siste halvdel av sitt forfatterskap utviklet han en bredere episk og mer kollektiv fortellerstil i romaner som *Konerne ved Vandposten* (1920) og triologien *August* (1930), *Men livet lever* (1933) og *Ringens sluttet* (1936). Hamsun utga også en diktsamling, *Det vilde kor* (1904) som innledet en gullalder i norsk lyrikk (med navn som Wildenvey, Øverland og Bull).

”Sosial ambisjon og ensomhetens trang til kontakt, samt et ønske om å uttrykke en subjektiv erfaring, var viktige drivkrefter bak Hamsuns forfatterskap. Men dypere ligger kanskje ordgleden og skrivegleden”, skriver Rolf Nyboe Nettun i *Konflikt og visjon. Hovedtemaer i Hamsuns forfatterskap 1890-1912* (s. 296). Om man vil gjøre rede for noen av faktorene som har bestemt Knut Hamsuns holdning overfor tilværelsen og dermed hans psykologi, bør man huske at han som fattigmannssønn kun fikk minimalt med skolegang og

var svært tidlig nødt til å bruke nevene for å opprettholde livet. ”For en kropsarbejder er brillerne et alvorlig handicap”, skriver Trygve Braatøy i sin bok *Livets cirkel* (1968). Han dras tilbake mot opphavet.

Selvfølgelig har han som andre diktere også lært yrket av andre forfattere. Hans første litterære inntrykk var, som vi har sett, salmer og oppbyggelseslitteratur; de neste var underholdningsbøker. Stilen fra Bjørnsons bondefortellinger påvirket ham bevisst litterært i begynnelsen. Siden fikk han en sunn motvekt i Mark Twains knappe, springende rytme. August Strindbergs motsigelseslyst og hans geniale paradokser, alle hans protester mot ”all fet allmueaktighet” som Skavlan skriver om i sin bok *Knut Hamsun* (1934, s. 298), må ha gjort sterkt inntrykk på ham i ungdomsårene. I tillegg ble han naturligvis påvirket av andre samtidige norske og danske diktere og av deres læremester Georg Brandes.

Først temmelig sent, etter at Sult-fragmentet i *Ny Jord* var skrevet, lærte Hamsun især fra Dostojevski. Her møtte han slektskap i selve menneskeoppfatningen og menneskeskildringen (Ferguson, 1987, s. 144). Det er dette sinnet som strømmer i mot oss i Hamsuns senere bøker, fra *Sult* til *Men livet lever*, og i mange av artiklene han gjennom årene skrev i aviser og tidsskrifter. ”Hans bakgrunn var spesiell og hans form annerledes. Skikkelsene var annerledes, språket var nytt og hans meninger avstikkende. I nærmest alt var han mennesket på tvers”, skriver Jan Fr. Marstrander i boken *Livskamp og virkelighetsoppfatning. Knut Hamsuns forfatterskap frem mot gjennombruddet (1877-1887)* (1997, s. 38).

Som jeg nevnte ovenfor (s. 64-65), strør han om seg med tanker og refleksjoner basert på analyser av sin egen og andres diktekunst. Han gikk heller ikke av veien for å ta et oppgjør med noen av våre mest kjente norske forfattere. Dette mener jeg han gjorde mest for å klargjøre eget ståsted, og for å markere seg selv. Det var andre som hadde gjort det før ham (både Welhaven, Bjørnson og Vinje). Hamsun skriver i *Mysterier*: ”Den store dikter

avstedkommer en sammenknepen mund i sit ansig, strammer sit *fuglebryst* ut til det ytterste og frembringer følgende ord: å dikte er å holde dommedag over sig selv”(s.172). Han ville ikke anerkjenne denne litteraturen, og han protesterer.

Ikke i pene akademiske ordelag, men brutalt, oppriktig og repektøst plukker han de anerkjente mesterverkene fra hverandre og selv om han ikke nekter dem enhver eksistensberettigelse, hevder han at et ikke er den slags litteratur han holder for stor. Den tjener ikke den eneste sak som han finner verdig til litterær behandling— menneskeskildringen. (...)Han skiller sterkt mellom motelitteratur og moderne litteratur som peker fremover. Han gir en definisjon som kan være gyldig til alle tider: Ved moderne forstår man intet mindre enn åndens nåtid, tilegnelsen av den på et visst tidspunkt levende og reagerende verdensbevissthet. (K. Krogvig, *Den unge Hamsun*, Morgenpostens kronikk 28.oktober 1960).

Hamsuns angrep nå selveste Bjørnson, men også Ibsen, Kjelland og Lie. Han kaller dem sosiale diktere som skriver for å gjøre nytte i et demokratisk samfunn. De dikter om kvinnesak, hanskemoral og forretningsmoral og de skriver for et samfunn av bønder og borgere som vil se seg selv og sine egne hverdagsforhold gjenspeile i litteraturen:

Våre forfattere har interessert seg mere for samfundet enn for individene, å tjene samfundet og borgerens vel er deres dypt hederlige og menneskelige misjon og dette har gjort dem til praktiske politikere og samfunnsreformatorer fremfor noe annet, og gjort dem til menneskevenner meget mer enn til menneskekjennere. Ta en mann som Bjørnson, han, som ubetinget har hatt størst innflytelse på vår nasjonal litteratur. Denne mann er folkeoppdrager av sympati og anlegg og bonde og demokrat av temperament (K. Krogvig: *Den unge Hamsun*, Morgenpostens kronikk 28. oktober 1960).

Hamsun var et samfunnsengasjert menneske og benyttet seg av de midler han hadde til rådighet for å nå fram med sitt budskap. Litterært skjedde det et skifte fra dyrking av romantiske idealer til de mer realistiske og naturalistiske, for deretter å ende opp med en ideologisk variant av impresjonismen. Hamsun var i sin sjel en romantiker.

I løpet av sitt lange dikterliv bidro han sterkt til å forme bilde av nordlendingen—både på godt og vondt. ”Nordlendinger er Børn”, skal han en gang ha uttalt, men en artikkel i Morgenbladet i 1910 kom han med et langt mer positivt bilde:

Nordlansbefolkningen har ikke Vestlendingens Sejghet og Surhet eller Østlendingens Stivhet og Selvgodhet. Nordlænderne er godhjertet og taalmodige, lette at lede— ogsaa lette at lede vild. De har meget poesirik Tradition i sig om store driftige Handelshuse som har blomstret og gaat under, de har Æventyr og Sagn, de krafser sig ikke slik frem gennem Livet i grisk Nærighet som her sørpaa, de er naturligen blit rummeligere av Sind ved det uavstængte Fiskerliv de har levet (Nordnorsk kulturhistorie: Bind 1, s. 428).

Hamsun var på mange måter en aristokratisk romantiker, men de verdier han stiller opp mot det nye, er det gamle patriarkalske samfunn, det naturlige liv i pakt med naturen, først og fremst i bondens liv. Det var et rousseau'sk rop i dette, og han fulgte det selv. I 1911 kjøpte han en gård på Hamarøy i Nordland og slo seg ned der. Hans hovedverk i denne perioden var *Markens grøde* som kom i 1917, en høysang til nybrottsmannen og bonden, midt under krig, avsperring, dyrtid og matmangel, et epos om det rotfaste menneske, om en tilværelse i pakt med jorden og alle opprinnelige verdier. Tiden på Hamarøy ble ikke lang. Straks etter at *Markens grøde* var ferdig, satte familien Hamsun nesen sørover. Først til Larvik, og så til (i 1918), til Nørholm ved Grimstad. Han gjorde som så mange av dem han hadde irritert seg over, han dro sørover.

Knut Hamsun hadde det Edgar Johnson kaller en ”grenseløs tillit til viljens makt”. En skarp iakttakelse av menneskets vesen og atferd med en utpreget sans for det komiske, og en slående evne til å stille menneskelig dårskap og uforstand i det løyerligste og mest lattervekkende lys. Hans skildringer av lastene og usseldommen som verden er så full av, er nok til å gripe selv den mest overfladiske og ufølsomme leser.

Når Hamsun har opplysninger som han ønsker å gi videre til leseren gjennom dialog eller tankereferat, er billedbruken klar. Han visste hvordan han skulle få leseren til å lese videre; han stolte fullt og fast på sin egen evne til å skildre—like mye som han stolte på sine evner til å få leseren til å engasjere seg følelsesmessig i de romanpersonene han skapte. Når man leser Hamsun, kan han lett oppfattes som en gjest eller en observatør—til tross for at han

tilbrakte barndommen og ungdommen nordpå. Det kan se ut som om Hamsun følte seg mer hjemme i bygde- Norge, omgitt av korn og grantrær, enn ute ved havet.

Om Hamsun var aldri så mye ironisk og til tider en litt tvisynt betrakter, ”skildrer han likevel livet på og omkring de nordlandske handelsstedene innenfra. Han var den første store forfatteren som hadde vokst opp i dette miljøet han senere diktet om. Med sine mange år som dreng, skreppekar og betjent kunne han til dels også skrive det nedenfra” (Thorheim og Grepstad, 2002, *Hamsun i Æventyrland*, s. 150). Man kan på mange måter si at Hamsun var en outsider som ønsket seg en profesjonell karriere, og arbeidet utrettelig for å fremme seg selv og sitt arbeid.

Knut Hamsun ble en av Norges mest betydelige forfattere. Han var ikke fornøyd med hvordan realismen skildret stereotyper istedenfor ”levende” mennesker, og ville sette følelsene i sentrum. Med hans egne ord: ”Blodets hvisken og benpipernes bøn”. Han ville være en ener utenfor og over mengden. Han godtok aldri demokratiets idé verken som litterær retning eller samfunnssyn. Denne linjen holdt han konsekvent til sin død.

Hamsun ble en mester i å dikte myter—og i en viss forstand skapte han også myten om seg selv. Men man skal ikke tro at han bare ”dikter” når han former den.

Den ”uvitende Bondegut” fra Hamarøy i Nordland ble en av verdenslitteraturens mestere. Hans bøker er oversatt til mange språk. Knut Hamsun mottok nobelprisen i litteratur i 1920 for *Markens grøde* (1917). Han døde 19. februar, 1952 (Marie Hamsun, 1974, *Regnbuen*, s. 293).

2.6 Avslutning

Jeg har i denne oppgaven forsøkt å peke på faktorer som kan være med på å forklare hvorfor Knut Hamsun hadde et så negativt bilde av embetsmannsgruppen. Jeg har begynt oppgaven med en liten historisk oversikt, deretter beveget med videre til en beskrivelse av forskjellige embetsmenn, både de som er skildret negativt og de som får et mer nyansert bilde, for å vise at Hamsun ikke var entydig negativ når det gjaldt denne gruppen.

En av Hamsuns mange kjepphester var ”store menn”. De karaktertrekk hos embetsmennene som framheves, kan som jeg har gitt eksempler på ovenfor, til tider bli dominerende, og skikkelsene forenkles til typer eller karikaturer. Det kan være nok å nevne presten Lassens komiske opptreden, eller doktor Muus hoverende snobberi; brushoder som mener de er oppdatert på det aller nyeste og mest moderne av meninger og forklaringer. Selv om Hamsun også viste at ikke alle embetsmenn var som disse to, er denne gruppen slik jeg ser det, i flertall.

Jeg har vist at de aller fleste av embetsmennene Hamsun beskriver, unnskyldes ikke og de vises ingen nåde. Forfatteren legger fram sine fakta nokså utilslørt. I bøkene fortellerkommentarer og gjennom episoder rakes det ned på velkjente fiendebilder: prester, avisredaktører og jurister. Skikkelsene kan virke både komiske og frastøtende, kalde og overfladiske, og samfunnssatiren blir tydelig. Leseren gis lite innsikt i embetsmannens tanker

og motivasjoner. Karakterenes relasjon til omverdenen, belyses både indirekte og direkte i små tekstfragmenter. Et trekk ved deres forhold til samfunnet, er at de kjennetegnes av isolasjon og egoisme.

Våre sanser skjerpes; vi blir besatt av den særegne intensiteten som Hamsun kan formidle. Som forteller er Hamsun ikke redd for å felle verdidommer, og vi er aldri i tvil hvor forfatteren står, om hva han mener er galt og riktig. Det står opp til mennesket selv å velge sitt liv, og Hamsun stiller som vi har sett, spørsmålstegn ved den menneskelige karakter når det får mulighet til høyere utdanning. I Hamsuns verden blir menneskene da fremmedgjorte, oppsplittede og selvbedragene personer som setter inn store skaperkrefter på å løfte sine livsformer, men mister fotfeste.

Hamsun følte seg underlegen i relasjonen til embetsmennene. Han hadde minimalt med skolegang, og mindreverdighetskomplekset er synlig. I følge biografien, var Hamsun pinlig klar over eget ståsted og egne mangler. Han forsøkte etter beste evne å tette noen av sine kunnskapshull med grammatikkundervisning, og investere i lærebøker av forskjellig slag. Han var grådig på lærdom og stolt over hva han hadde oppnådd. (Ferguson, 1987, *Gåten Knut Hamsun*, s. 29) Det var nok, slik jeg ser det, også dette som lå bak hans mange utenlandsreiser eller dannelsesreise; hva man enn velger å kalle det, som jeg også har pekt på i biografien (s.62-64). Således kan man undre seg over hans skarpe og kraftige spark mot utdanningssystemet, og den mulighet den ga unge mennesker til å skaffe seg boklige kunnskaper.

Jeg har pekt på at landet hadde tatt skrittet inn i den industrielle utvikling, og valget mellom frihet og ufrihet blir klart stilt opp mot hverandre i forfatterskapet; et valg av verdi og livsform, ikke som likeverdige alternativer. Jeg har gitt eksempler på dette. Det er selvfølgelig bare ett av mange paradokser i Hamsuns liv at han motsatte seg mekanisering og teknisk

utvikling. Han tok resultatene av slik utvikling i bruk så fort han så seg råd til det; for eksempel i gårdsdriften på Nørholm.

I bøkene *Den siste glæde*, *Markens Grøde*, *Siste kapitel* og ikke minst i Segelfoss-bøkene, gir Hamsun et vemodig uttrykk for den tapte verden. Hamsun trodde som vi har sett, ikke på den utvikling landet var inne i; fremskrittet, demokratiet, industrialiseringen, materialismen og kommersialismen. Han motsatte seg utviklingen, fordi den drev folk bort ifra jorden og gjorde dem til slaver, ikke til mennesker som skulle leve i pakt med naturen. ”Hele ”det moderne prosjekt” bød ham imot. Han pekte på, som vi har sett, den livgivende jorden, slektsammenhengen, de nedarvede menneskelige basisverdier, og harselerte grovt over det forfallet som i følge forfatteren uvergelig kommer når disse verdiene undergraves.

De er som vi har sett, en sterk ensidighet i Hamsuns samfunnssyn. Det gode i tiden, stikker han temmelig systematisk under en stol, og det er i dag lettere å se hvor overdrevet negativ han egentlig var. Man så må man straks føye til at det hele er fabelaktig fint fortalt, morsomt og med en uendelighet av språklige nyanser.

Hans mindreverdighetskompleks (han ville vel ha fnyst av en slik påstand) har som jeg allerede har nevnt, utspring i barndommen med bl.a. manglende skolering og stor fattigdom.

Jeg har pekt på hans bakgrunn og manglende utdanning som på flere måter spilte en avgjørende rolle i hans diktning. Mye av det han skrev var nok selvbiografisk. Det kan i alle fall tyde på det på grunn av hans intense og subjektive framstillingsmåte. ”Hamsuns bakgrunn var på alle måter så uvanlig for et litterært geni”, skriver Robert Ferguson, ”at man kunne tro, og faktisk trodde, alt om ham; han gjorde heller ikke særlig stort for å hindre ryktespredningen omkring sin fargerike bakgrunn da han ble berømt for alvor” (s. 27).

Det er ofte de samme konflikter som danner grunnlaget for praktisk talt all kunst, nemlig konflikter fra kunstnerens barndom. Hamsuns første kamp både sosialt og i kunsten, var usikkerheten og mindreverdighetsfølelsen ovenfor folk med en solid utdanning i ryggen.

Han kom som sagt fra små kår, flyttet tidlig hjemmefra, vekk fra bygda og dens regler—han ville være dikter. Hos Hamsun får dette en selvsikker arroganse fordi han var sikker på at han satt inne med ting som andre manglet.

Forfatteren fremstiller sine karakterer slik at leseren får en forestilling om at utdanninge gjør ofte folk selvgode. Dessuten representerte embetsstanden makt, og siden all makt er relasjonell, kan man overføre maktbalansen som preget mange av embetsmennene i hans forfatterskap til deres møte med den menige mann.

Det er en brytning mellom embetsmannskulturen og det gamle bondesamfunnet vi ser i Hamsuns diktning; en brytning mellom by og land. Hamsun holder fast ved de *gamle ytre* former og gjør dem til et positivt argument mot forandring

Hamsun så den frie bonden som kjernen i det norske. Bonden var forbundet til det norske jordsmonnet, ja ifølge romantiske nasjonalister hadde han nærmest sprunget opp av det. Bondens pakt med jorda uttrykker i forfatterskapet et bestandig og rotfestet nærvær, og demonstrerer tradisjon og territoriell tilhørighet.

Spenningen mellom utdanningssystemet på den ene siden og bondekulturen på den andre, utløser en spenning mellom nærhet og distanse. Vi gjenkjenner flere av konfigureringsene i romanene fra virkeligheten, fra den historiske erfaringen knyttet til brytningen mellom den gamle og den nye tid.

Jeg har også pekt på at Hamsun forsøker å gjenopprette en sammenheng til slekt og til bondekulturen ved å knytte seg til de røtter som han en gang brøt over tvers med. Han klarte ikke selv å praktisere det livet han etterstrebet. Han gjorde det samme som han kritiserte så mange andre for; han flyttet sørover fra Hamarøy til Grimstad. Det kan være en av grunnene til at hans skikkelser ikke alltid er entydige eller hele, verken en Holmsen, eller markgreven Isak som ikke ville ha klart seg uten Geissler, den forhatte industrialiseringen eller byen som marked og avsetningsmuligheter for overskuddsproduksjonen fra ”godset” i ødemarken.

Marie Hamsun beskriver i *Regnbuen* sin skuffelse over det forhold at han ikke maktet å forbli bonde, men dro sørover han som mange av de embetsmenn han så sterkt kritiserte for det samme. Hun hadde vært villig til å ofre en bytilværelse til fordel for en bondetilværelse, men forskjellen mellom de to var den at hun kom til å leve denne tilværelsen, mens Hamsun reiste bort fra den for å skrive; og kunne da skrive om det ideelle bondeliv; for gjennom skriveprosessen klarte han å leve det livet.

Jeg har beskrevet ovenfor hvordan Hamsuns skepsis eller opplevelse av irrasjonalitet i hverdagen og den enkeltes følelse av avmakt og egen intethet, resulterte i en fanatisk tro på en høyere orden, som det enkelte individ var en del av. Hos Hamsun var disse følelsene (til tider) detaljerte, og han tok et oppgjør med samfunnet. Alt som ikke er i direkte kontakt med det opprinnelige, det ekte og slik sett befinner seg mellom 'det oppriktige', er middelmådighet. Det er altså bonden som setter det hele i scene.

Det hele dreier seg ikke om å komme videre, men som jeg har vist, å komme tilbake til den tapte tilstanden, opprinneligheten og dens ydmyke omgang med naturen.

Jeg har også vist hvordan Hamsun bruker ironi som redskap for å få fram sitt budskap. Blant Hamsuns litterære virkemidler, har ironi en sentral plass. Ironi falt naturlig som uttrykk for det skeptiske og det kritiske i hans livsholdning, som igjen hadde nær sammenheng med hans sterke undertone av humor. Av og til kan nok humoren ta makten fra spotten og gi framstillingen et noe mildere skjær enn kanskje forfatteren hadde tenkt seg, men stundom kan det ligge så dypt under skildringen at leseren må være lydhør for å oppfatte den. I møtet med Hamsuns dikterverden, konfronteres leseren med ulike måter å forstå historien på. Dermed utfordrer han nødvendigvis vår forståelse; vår oppfatning av den tiden han skrev om.

Selv om Hamsun levde og skrev mer sørpå enn nordpå, var han en betrakter på avstand. Han mistet aldri grepet om de presise detaljene og de ømtålige øyeblikkene. Han plasserte seg ikke som deltaker, men som observatør og kritiker. Det han tapte i innsikt, vant

han i oversikt. Synsvinkelen ble trukket skarpt opp i forhold til det tema som var oppe til behandling og med en bestemmende myndighet, viste han hva som var disse menneskers ytre og indre egenskaper.

Jeg har sett på hvordan en negativ forestillingen om Nord- Norge og befolkningen nordpå, ble formidlet av enkelte representanter av embetsstanden. Knut Hamsun aksepterte ikke de bildene som verserte, men tok kraftig til motmæle mot rådende oppfatninger. Som alle myter om regionale særegenheter i lynne og folkekarakter, er dette selvsagt en sannhet med modifikasjoner—og var det også på Hamsuns tid. Men hans oppdiktete personer og det inntrykk forfatteren selv gir gjennom sine verk, harmoner nok i noen grad med disse (mytiske) forestillingene, som jeg forklarte ovenfor.

Bak mange av hans utbrudd og svinginger om man vil, finner vi et menneske som følte at fortiden ikke ga slipp. Alt dette setter selvsagt spor, spesielt i en kunstnersjel som er så åpen og mottakelig. Hvis det er sant som det ofte hevdes at kunstneren i sine arbeider uttrykker fortrenge impulser, da blir denne ettervirkningen ikke vanskelig å få øye på.

Det er en dobbelthet man finner i Hamsuns bøker. Det er ikke lett å forklare Hamsuns motsetningsforhold mellom hans diktning og hans virke. Forklaringen jeg har funnet, er at Knut Hamsun vokste opp under den industrielle revolusjonen, hvor moderniteten gjorde sitt inntog. Han slet lenge med å etablere seg som dikter, og møtte stor motstand blant de etablerte diktere, og andre med innflytelse. Han må ha erfart mangt og mye, hendelser som satte spor og ble årsaken til at han senere hadde problemer med alle former for autoriteter. Han reiste mye, og fikk innsyn i hva den moderne verden hadde å tilby menneskene.

Dikterens miljø og livserfaring danner således grunnlaget for det materiale som kom til å bli diktverkets substans. Stemmen hans sniker seg inn i bøkene og avslører forfatterens ståsted. Hamsun skrev som sagt ned ting han observerte og mente, og som viste hans sympatier og antipatier. Ferguson forteller at han faktisk benyttet seg av folk han hadde møtt

og kjente til som modeller for flere av sine skikkelser i bøkene, noe som ikke alltid ble verdsatt av dem som ble brukt på den måten.

Det var i den skapende prosess, når ikke bare hans kritiske og skeptiske tanke, men hele personligheten med sine sterke følelsesmessige understrømmer ble engasjert, at kontakten mellom hans verdiverden og den bevisstgjørende og formende fantasi ble slik jeg ser det, rikest og mest umiddelbar.

Hos Hamsun ble kunsten (først og fremst hans egen) livet igjennom stående som en kamp og påvirkningsvåpen, en tjener for det nyttige. Men bak tendensen eller tendensene lå en bevissthet; et grunnleggende verdisyn.

Kilder

Hamsun, Knut: *Børn av tiden*. Den Norske Bokklubben A/S 1992

Hamsun, Knut: *Segelfoss by*. Den norske Bokklubben A/S 1992

Hamsun, Knut: *Artikler*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1939

Hamsun, Knut: *Teologen i Æventyrland*. Morgenbladet 5/1 1910

Hamsun, Knut: *En vandrør spiller med sordin*. Samlede verker. Bind 5. Gyldendal 2002

Hamsun, Knut: *Konerne ved vandposten*, Samlede verker, Bind 8, Gyldendal 2002

Hamsun, Knut: *Mysterier*, Gyldendal Norsk Forlag 1969

Arntzen, E., Nils Magne Knutsen, H.H. Wærp (red): *Hamsun i Tromsø II. Rapport fra den 2.internasjonale Hamsun-konferanse 1999*.

Arntzen, E. og H. Wærp (red.) *Hamsun I Tromsø III*, Rapport fra den 3.internasjonale

Hamsun- konferanse, 2003, "Tid og rom i Hamsuns prosa". Hamsunselskapet 2003

Baumgartner, Walter: *Den modernistiske Hamsun. Medrivende og frastøtende*. Gyldendal 1997.

Boyer, R. og N. M. Knutsen: *Hamsun i Paris*, 8 foredrag fra Hamsundagene i Paris 1994, Hamsun-selskapet 1995

Birkeland, Bjarte og Ugelvik, Stein, red.: *Nazismen i norsk litteratur*. Oslo- Bergen- Tromsø 1975

Braatøy, Trygva: *Livets sirkel, Bidrag til analyse av Knut Hamsun*. Cappelen Forlag 1979

Dietrichs, Carl Fredrik: *Når jord og himmel møtes*. Foredrag på presteforeningens rekrutteringskonferanse i Harstad 6.-7. juni 2007. Internett.

Dingstad, Ståle: *Hamsuns strategier. Realisme, humor og kynisme*. Gyldendal Norsk Forlag A/S 2003

Ferguson, Robert: *Gåten Knut Hamsun*. Dreyers Forlag A/S 1987

Giersing, Morten m.fl.: *Det reaktionære oprør. Om fascismen i Hamsuns forfatterskab*. Utgitt av Institutt for litteraturvitenskap ved København Universitet. 1.utgave 1975

Hansen, Anna Sofie: *Hamsun og Publikum*. Berlingske Forlag 1980

Haaland, Arild: *HAMSUN spenninger og slør*. Universitetsforlaget AS 1987.

Hamsun, Marie: *Regnbuen*, Den Norske Bokklubben 1974

Hamsun, Tore: *Knut Hamsun min far*. Gyldendal Norsk Forlag, 1987

Haugan, Jørgen: *Solgodens fall- En litterær biografi*, Aschehoug 2006

Hernes, G. *Det moderne Norge. Vår plassering i verden 1984* Gyldendal Norsk Forlag, 1983

Knutsen, Nils Magne: *Knut Hamsun og Nordland. Den lange veien hjem*. Angelica Forlag, 2006

Knutsen, Nils Magne red.: *Mørket og kuldens rike*, Cassiopeia Forlag, Tromsø 1993

Kristensen, Kjell: *Hamsun: Geni med anlegg for det monomane*, artikkel i Aftenposten 2.september 1996

Langslet, Lars Roar: *KNUT HAMSUN Det skiftende spillets dikter*. Aventura Forlag og Dreyers Forlag AS, 1996.

Linneberg, A.: *Historie og samfunn. Moderne litteraturteori, En innføring*, Gyldendal Norsk Forlag A.S. 1982

Marstrander, Jan F.: *Livskamp og virkelighetsoppfatning. Knut Hamsuns forfatterskap frem mot gjennombruddet (1877-1887)*. Utgitt ved Lars Frode Larsen. ProArk A/S, Oslo 1993

- Mykland, Knut (red.): *Norges historie bind II. To kulturer en stat 1851-1884*. J. W. Cappelens Forlag A/S, 1978
- Nilsen, Erling: *Norsk skrivekunst, essay -antologi*. Cappelen Forlag 1958
- Rottem, Øystein, *Hamsuns liv i bilder*, Gyldedal Norsk Forlag, 1996
- Skavlan, Einar: *Knut Hamsun*. Gyldendal Norsk Forlag 1934
- Sprauten, Knut: *Delprosjekt1: Embetsmenn og bønders orienteringsverdi, egenoppfatning og kulturelle særtrekk—ein regional komparasjon. SHP, Høgskulen i Volda. Kultuperspektiv på møte mellom bønder og embetsmenn. Prosjektseminat 3.-4. september 2008*
- Storstein, Olav: *Knut Hamsun og patriarkatet*. Artikkel i Klassekampen 28.april 1993
- Strøksnes, Morten Andreas: *Hva skjer i Nor – Norge?* Kagge Forlag, 2006
- Svendsen, Åsfrid: *Tekstens mønstre*. Universitetsforlaget 1985
- Innføring i litterær analyse
- Thorheim, Kirsti Mathilde og Grepstad, Ottar: *Hamsun i Æventyrland. Nordlandsliv og diktning*. Aschehoug & Co. 2.opplag, 2002
- Knutsen, Nils M.: *Knut Hamsun og Nordland. Den lange veien hjem*. Angelica Forlag A/S 2006
- Krogvig, K. *Den unge Hamsun*, kronikk i Morgenposten 28.oktober 1960
- Tiemroth, Jørgen E.: *Illusjonens vej. Knut Hamsuns forfatterskab*. Gyldendal 1974
- Øyslebø, Olaf: *Hamsun gjennom stilen. En studie i kunstnerisk utvikling*. Gyldendal Norsk Forlag, 1964.
- Ytrberg, N. A.: *Det gamle Tromsø, En studie til byens historie inntil 1850-årene*. J.W. Cappelens Forlag. Oslo 1936